

บทที่ ๒

เอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนะของนักเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนประถมศึกษา สำนักงานพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาปทุมธานี เขต ๒ ได้ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการวิจัย ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนะ
- ๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์
 - ๒.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
 - ๒.๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๓ บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 - ๒.๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ทางด้านให้การศึกษา
 - ๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย
 - ๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน
 - ๒.๓.๔ หน้าที่และความผูกพันของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยหลักธรรม
- ๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม
 - ๒.๔.๑ ความหมายของคุณธรรม
 - ๒.๔.๒ ความหมายของจริยธรรม
 - ๒.๔.๓ คุณธรรมจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง
 - ๒.๔.๔ คุณธรรมจริยธรรมด้านความมีวินัย
 - ๒.๔.๕ คุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์
 - ๒.๔.๖ คุณธรรมจริยธรรมด้านความเสียสละ
- ๒.๕ การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน
 - ๒.๕.๑ แนวคิดในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา
- ๒.๖ กระบวนการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนะ

ทัศนะ ตามความหมายของพจนานุกรม^๑ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึงความเห็น การเห็น เครื่องรู้เห็น สิ่งที่เห็น การแสดง ซึ่งเป็นความหมายที่ใกล้เคียงกับทัศนคติ ซึ่งหมายถึงแนวความคิดเห็น

รัฐกานต์ สุขสว่าง^๒ ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นว่า ความเชื่อที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนความรู้อันแท้จริง ความคิด และการลงความเห็นของแต่ละบุคคล ที่เห็นว่าจะเป็นจริงตามที่คิดไว้

ศรีสมบุญ แยมกมล^๓ ได้สรุปความคิดเห็นว่า เป็นการแสดงออกทางความรู้สึก หรือความเชื่อมั่นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งอาจเกิดจากการประเมินผลสิ่งนั้น หรือเหตุการณ์นั้น โดยมีอารมณ์ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อม ในขณะนั้นเป็นพื้นฐานการแสดงออกมา ซึ่งอาจถูกต้องหรือไม่ ก็ได้ อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากคนอื่นก็ได้ การแสดงความคิดเห็นอาจทำได้ด้วยคำพูด หรือการเขียนก็ได้

ไพโรจน์ ฉัตรศิริมงคล^๔ กล่าวว่า ความคิดเห็น (Opinion) กับทัศนคติ (Attitude) มักจะถูกใช้สลับกันได้เสมอ ทัศนคติมักจะหมายถึงความพยายามที่จะทำ (Intention to Act) ซึ่งจะเกี่ยวข้อง อย่างมากกับอุปนิสัยและพฤติกรรม ส่วนความคิดเห็นเป็นเพียงคำพูดและเครื่องหมาย แต่ทุกคราวที่พูดถึงการทดสอบทัศนคติ มักจะหมายถึงความคิดเห็นด้วย

ทวี เสรรมัญ^๕ กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออก ด้วยความรู้สึกที่อยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง และทัศนคติของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล กลุ่มคน หรือสถานการณ์ เป็นต้น ความคิดเห็นนี้อาจจะเป็นไปในทางเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยกับสิ่งนั้นก็

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕, หน้า ๓๘๕.

^๒ รัฐกานต์ สุขสว่าง, “ความคิดเห็นของนายกเทศมนตรีและปลัดเทศบาลต่อการจัดการขยะมูลฝอยภายในเขตเทศบาล”, *ภาคินพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต* (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘, หน้า ๔๗.

^๓ ศรีสมบุญ แยมกมล, “ความคิดเห็นของประชาชนต่อศักยภาพในการบริหารของสภาตำบลภายใต้พระราชบัญญัติสภาตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดฉะเชิงเทรา”, *ภาคินพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต* (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘, หน้า ๔๗.

^๔ ไพโรจน์ ฉัตรศิริมงคล, “ความคิดเห็นของผู้ใช้บริการต่อการให้บริการของธนาคาร ไทยท努 จำกัด (มหาชน) ศึกษาเฉพาะกรณีสาขาพันธุ์ทิพย์พลาซ่า”, *ภาคินพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต* สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐, หน้า ๓๓.

^๕ ทวี เสรรมัญ, “ความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยเกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต* (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๐, หน้า ๔.

ประครอง ศุภวรรณ^๖ กล่าวว่า ความคิดเห็น เป็นการแสดงออกทางด้านความเชื่อ ความรู้สึกของแต่ละบุคคลโดยการพูด

Engle และ Shellgrove^๗ กล่าวว่า ความคิดเห็นคือ การแสดงออกทางด้านเจตคติ ที่ออกมาเป็นคำพูด เป็นการสรุปหรือการลงความคิดเห็นโดยอาศัยความรู้พื้นฐานที่มีอยู่

จุมพล สัตยาภรณ์^๘ ให้ความหมายว่า ความคิดเห็น เป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลในอันที่จะพิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นการประเมินผลสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือเป็นการแสดงออกถึงการลงความคิดเห็นของบุคคลหนึ่งในข้อเท็จจริง ซึ่งแต่ละบุคคลว่าถูกต้อง แต่คนอื่นอาจไม่เห็นด้วยก็ได้

ทัศนะ หมายถึงความคิดเห็นที่ประกอบด้วยเหตุผล ในหนังสือภาษาไทย (ท ๖๐๖) ได้กล่าวถึงความหมายของทัศนะของคนไทยในสังคม ที่เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งว่า เป็นสิ่งปกติวิสัย หากแสดงทัศนะออกมาโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์การสร้างสรรค์และเจตนาดี แม้ว่าจะแตกต่าง หรือขัดแย้งกัน ก็นับว่ามีประโยชน์ เพราะช่วยให้บุคคลอื่นๆ ดังนั้นบุคคลแสดงทัศนะที่แตกต่างกัน จึงไม่ได้แสดงว่าเกิดการแตกสามัคคีในสังคม

สิ่งสำคัญ ๒ ประการที่ทำให้คนมีทัศนะที่แตกต่างกัน คือ

๑. คุณสมบัติตามธรรมชาติของมนุษย์ หมายถึง คุณสมบัติที่ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิด เช่น ไหวพริบ เชี่ยวชาญ ญาณ ความถนัดฯ

๒. สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น บ้าน ชุมชน ระบบการศึกษา สื่อมวลชนฯ

คุณสมบัติตามธรรมชาติของมนุษย์ เป็นสิ่งต้องอาศัยการส่งเสริม และสนับสนุนจาก สิ่งแวดล้อมด้วย จึงจะพัฒนาได้อย่างเต็มที่ ฉะนั้นกล่าวได้ว่า อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญ เป็นอันมากต่อการแสดงทัศนะของบุคคล

อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมจะทำให้บุคคลมีความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อ รวมทั้งค่านิยม แตกต่างกันไป ความแตกต่างกันนี้ มีผลทำให้บุคคลเกิดทัศนะที่แตกต่างกันไปด้วย

^๖ ประครอง ศุภวรรณ, ๒๕๓๐, หน้า ๘

^๗ Engle และ Shellgrove อ้างในไพโรจน์ ฉัตรศิริมงคล, “ความคิดเห็นของผู้ใช้บริการต่อการให้บริการของธนาคารไทยทูน จำกัด (มหาชน)” : ศึกษาเฉพาะกรณีสาขาพันธุ์ทิพย์พลาซ่า, ภาควิชาบริหารธุรกิจ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๔๐, หน้า ๓๖.

^๘ จุมพล สัตยาภรณ์, “ทัศนะของผู้ลูกค้าต่อการให้บริการด้านเงินฝากของธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร: ศึกษาเฉพาะกรณีสาขาสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา”, ภาควิชาบริหารธุรกิจ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๔๒, หน้า ๗.

จากที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกทางความรู้สึก หรือความเชื่อ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งอาจเกิดจากการประเมินผลสิ่งนั้นหรือเหตุการณ์นั้น โดยอาศัยความรู้ อารมณ์ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมในขณะนั้นเป็นพื้นฐานการแสดงออก ซึ่งอาจจะถูกต้องหรือไม่ก็ได้ อาจจะได้การยอมรับหรือปฏิเสธจากคนอื่นก็ได้ ความคิดเห็นนี้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา การแสดงความคิดเห็นอาจแสดงออกทางบวก หรือทางลบก็ได้ หรือทำด้วยการพูดหรือเขียนก็ได้

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

๒.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

เมื่อกล่าวถึงบทบาทแล้ว จะต้องคำนึงถึงหน้าที่ด้วย เพราะว่าหน้าที่กับบทบาทจะมาด้วยกันเสมอ แต่แล้วในสภาพความเป็นจริงไม่ได้มาด้วยกันเสมอไป เพราะสาเหตุการขัดแย้งกันระหว่างบทบาทกับหน้าที่อันเนื่องมาจากเจตคติที่ต่างกันค่านิยม หรือพื้นฐานทางสังคมที่ต่างกัน

คำว่า บทบาท ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่ บทบาทจึงถือเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งในหน่วยงานต่าง ๆ มีนักวิชาการได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^{๖๖} กล่าวว่า บทบาท คือ การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ตามลักษณะการรับรู้และตามที่แสดงจริง บทบาทเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ เช่น บุคคลที่เป็นครู ก็ต้องประกอบพฤติกรรมในการสอนและอบรม เมื่อแสดงพฤติกรรมดังกล่าวแล้วจะเป็นไปตามที่สังคมคาดหวังหรือไม่ก็ตาม

งามพิศ สัตย์สงวน^{๖๗} ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาทคือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ จะต้องปฏิบัติอย่างไร

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^{๖๖} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนพานิชย์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

^{๖๗} งามพิศ สัตย์สงวน, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

อดุลย์ ตันประยูร^{๑๒} กล่าวถึงความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท คือการกระทำ การแสดงออกทางกริยา หรือการแสดงออกที่แสดงถึงทัศนคติของบุคคลตามสถานภาพทางสังคม ต่าง ๆ

เหลื่อ เอกตะคุ^{๑๓} ได้สรุปว่า บทบาท หมายถึง รูปแนวทางของการแสดง พฤติกรรม แสดงความคิดเห็น และการปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับจากสังคม เช่น ครูมีบทบาทหน้าที่ในการสั่งสอนให้ความรู้แก่นักเรียน

วรรณณี ภาณุวัฒน์สุข^{๑๔} ได้สรุปว่า บทบาท คือการกระทำตามหน้าที่ ที่กำหนด ของบุคคล หรือพฤติกรรมที่คาดหวังและเห็นได้ ซึ่งเป็นการกระทำของบุคคล

สุพัตรา สุภาพ^{๑๕} ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำกันทางสังคม

สุนทร กุญชร^{๑๖} กล่าวว่า บทบาท หมายถึง แนวทางของการแสดงออกหรือปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในตำแหน่งทางสังคม ทางหน้าที่การงาน ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ เช่น ครูมีบทบาทหน้าที่ในการสอนให้ความรู้แก่ผู้เรียน ตำรวจมีบทบาทหน้าที่ในการรักษาความสงบภายในประเทศ เป็นต้น

^{๑๒} อดุลย์ ตันประยูร, **สังคมวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐.

^{๑๓} เหลื่อ เอกตะคุ, “บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ โรงเรียนมัธยมศึกษา ในทัศนของผู้บริหาร โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^{๑๔} วรรณณี ภาณุวัฒน์สุข, “บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาตามการรับรู้ของผู้บริหาร โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

^{๑๕} สุพัตรา สุภาพ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

^{๑๖} สุนทร กุญชร, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ”, **วิทยานิพนธ์ปริญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

สุรพล สุวดีกุล^{๑๗} กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การกระทำหรือการปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่รับผิดชอบและการปฏิบัติตามตำแหน่ง ตามสถานภาพของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป บทบาทที่มีอยู่ก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

พินิจ เพ็ชรดารา^{๑๘} กล่าวว่าสรุปว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกตามสถานภาพของแต่ละบุคคลในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ

ยนต์ ชุ่มจิต^{๑๙} ได้ให้ความเห็นว่า บทบาท หมายถึง ภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นพ่อแม่ นอกจากจะเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตแล้ว จะต้องมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ ป้องกันมิให้ลูกทำความชั่วหรือดูแลทุกข์สุขอื่น ๆ ส่วนครูจะต้องมีบทบาทอื่นๆ นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ เช่น ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลนเสื้อผ้า อาหาร ส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนและดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของเด็ก ๆ

ปราชญา กล้าผจญ^{๒๐} ได้ให้ความหมายบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น

ดังนั้น มนุษย์แต่ละคน แต่ละสถาบันต่างมีบทบาทหลายอย่างที่ซ้อนกันและกันและต่างคนต่างได้แสดงบทบาทตามสิทธิหน้าที่หรือตามทัศนคติของตน บางครั้งการปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจจะ ไปขัดกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้ จึงมีความพยายามจัดบทบาทเพื่อความเหมาะสมในการแสดงบทบาทในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งในการกำหนดบทบาทของแต่ละคนจะมี ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นที่เป็นบทบาททางความคิด และขั้นที่เป็นบทบาทในการแสดงเป็นพระสงฆ์ โดยความเป็นพระสงฆ์ในทางศาสนา ย่อมต้องมีหน้าที่ในการประกาศหลักธรรมทางศาสนาสู่พุทธศาสนิกชน และพระสงฆ์ยังได้รับการบำรุงจากประชาชน พระสงฆ์จึงต้องมีการจัดบทบาทในฐานะเป็นสถาบัน

^{๑๗} สุรพล สุวดีกุล, “ความคิดเห็นของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่อการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระนอง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

^{๑๘} พินิจ เพ็ชรดารา, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามการรับรู้ของ ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๑๙} ยนต์ ชุ่มจิต, *ความเป็นครู*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓

^{๒๐} ปราชญา กล้าผจญ, *พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

ทางสังคม ดังนั้นความหมายของบทบาทก็คือ สถานภาพที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสังคมของแต่ละสังคม และเกิดจากการตกลงกันเองของสังคมนั้น และเป็นความคาดหวังหรือคาดหวังต่อบทบาทนั้น ๆ ของสังคม โดยทุกสังคมจะกำหนดบทบาทหรือได้รับการถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมา โดยสังคมหรือกลุ่มชนนั้น ๆ บางครั้งก็เกิดขึ้นเองโดยที่ไม่ได้ถูกกำหนดหรือคาดหวังจากสังคมเพราะเป็นบทบาทที่ถูกกระทำโดยมโนธรรม

จากแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ สรุปได้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมาตามหน้าที่หรือตำแหน่งที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพื่อให้เป็นที่รู้เห็นของบุคคลอื่น และการแสดงออกถึงบทบาทหน้าที่ในขณะนั้น บางครั้งในคนเดียวก็มีทั้งบทบาทและหน้าที่ในขณะเดียวกันหรืออาจมีหลายบทบาทและหน้าที่ในขณะเดียวกันก็ได้ ทฤษฎีก็มีทั้งบทบาทมองบุคคลในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมที่อาศัยบทบาทเป็นตัวเชื่อมในการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ความเข้าใจบทบาทและความสามารถในการแสดงบทบาทจะเป็นอุทาหรณ์ กรณีชีวิตความสำเร็จหรือล้มเหลวของบุคคลของผู้ดำรงสถานภาพต่าง ๆ ในสังคมได้

๒.๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

เมื่อกล่าวถึงเรื่องพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล สิ่งที่จะเว้นไม่ได้ในการพิจารณาถึงการแสดงพฤติกรรม คือบทบาทของบุคคลเพราะการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลมีความเชื่อมโยงกับบทบาทที่พึงมีของบุคคล เป็นการแสดงให้รู้ว่าตนเอง เป็นใครอยู่ในสถานภาพใด และควรมีบทบาทพฤติกรรมอย่างไร ซึ่งมีผู้จำแนกประเภทบทบาทได้ ดังนี้

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^{๒๐} ได้สรุปทฤษฎีบทบาทต่อไปนี้

ทฤษฎีบทบาทของราล์ฟ ลินตัน (Aalph linton's Role Theory) ได้กล่าวว่า ตำแหน่งหรือสถานภาพเป็นผู้กำหนดบทบาท เช่น บุคคลที่มีตำแหน่งเป็นครูต้องแสดงพฤติกรรมเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์

ทฤษฎีบทบาทของโฮมันน์ (Homann's Role Theory) ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลจะเปลี่ยนบทบาทไปตามตำแหน่งเสมอ เช่น ตอนกลางวันแสดงบทบาทสอนหนังสือเพราะมีตำแหน่งเป็นครู ตอนเย็นแสดงบทบาทเรียนหนังสือเพราะมีตำแหน่งเป็นนิสิตภาคสมทบ เป็นต้น

ทฤษฎีบทบาทของพาร์สัน (Parson's Role Theory) กล่าวไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทของตน เช่น บุคคลมีเพื่อนมากก็ต้องแสดงบทบาทมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

^{๒๐} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, **ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนพานิชย์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๕-๖๖.

ทฤษฎีบทบาทเมอร์ตัน (Merton's Role Theory) ได้กล่าวว่า บุคคลแต่ละคนจะต้องมีตำแหน่งและบทบาทควบคู่กันไปซึ่งไม่เหมือนกัน บทบาทจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทักษะของสังคมที่เขาสังกัดอยู่ ตลอดจนลักษณะของบุคคลในสังคมนั้น

ทฤษฎีบทบาทของกู๊ด (Good's Role Theory) กล่าวว่าไว้ว่า บทบาท คือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคลและบทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่มีต่อสังคมนั้น ๆ

ทฤษฎีบทบาทของกัสกิน (Guskin's Role Theory) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนคือผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั่นเอง และทฤษฎีบทบาทจัดเป็นข้อตกลงประการแรกที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ควรปฏิบัติอย่างไร

งานจังก์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ^{๒๒} ได้กล่าวถึงบทบาทว่า ประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ ๓ ประการ คือ

๑. บทบาทในอุดมคติ (ideal role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้น

๒. บทบาทตามที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ จะคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยมหรือบุคลิกภาพและประสบการณ์ของบุคคลแต่ละคน

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง ได้แก่ การกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย

ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีบทบาท ซึ่งเป็นทฤษฎีย่อยในทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์ และลักษณะของปัจเจกบุคคลแล้วชี้ให้เห็นว่าตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นก็คือบทบาท สังคมมนุษย์ คือ โรงละครมนุษย์ แต่ละคนคือตัวแสดงที่มีบทบาทชัดเจนสำหรับแสดงมีบทละคร เป็นตัวกำกับมนุษย์ แต่ละคนมีตำแหน่งต่าง ๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรง มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรมตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับมนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวเข้ากับผู้ชม ต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่าง ๆ และประการสุดท้ายต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของตนช่วยในการแสดงศักยภาพของตนและทักษะในการแสดงบทบาทเข้าช่วยซึ่งเป็นที่จะต้องใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น บทบาท คือ การทำหน้าที่ตามตำแหน่งที่ได้รับ

^{๒๒} งานจังก์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕.

มอบหมายโดยการปฏิบัติตามความรู้ ความสามารถของบุคคลด้วยการปฏิบัติจริง โดยบทบาทนี้สามารถบอกถึงพฤติกรรมและลักษณะของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ได้อีกด้วย ซึ่งในบางครั้งบทบาทก็เป็นตัวชี้วัดด้านความสัมพันธ์ และความสำเร็จของแต่ละคนได้

๒.๓ บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ประวัติการแพร่หลายของพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยนั้น เท่าที่เห็นนิยมถือการแบ่งยุค ตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม ซึ่งได้แบ่งไว้เป็น ๔ ยุค ดังนี้

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท

ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน

ยุคที่ ๓ ลัทธิมหายานอย่างพุทฺธม

ยุคที่ ๔ ลัทธิลังกาวงศ์

ยุคที่ ๑ นั้น หมายถึงพระพุทธศาสนานิกายหินยาน หรือเถรวาทแบบเดิมที่พระโสณะและพระอุตตระ ศาสนทูตสายที่ ๒ ใน ๕ สายของพระเจ้าอโศกมหาราช นำเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ตั้งแต่สมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ ๓ เมื่อชนชาติไทยยังมิได้เป็นใหญ่ในดินแดนแถบนี้ พระพุทธศาสนาแบบนี้ได้เจริญรุ่งเรืองอยู่มา และมีอิทธิพลสืบเนื่องมา โดยเฉพาะในภาคกลางของไทย จนถึงสมัยที่ชนชาติไทยตั้งตนเป็นใหญ่ได้ในสุโขทัย

ยุคที่ ๒ ประวัติของชนชาติไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานนั้น อาจแยกได้เป็น ๒ ตอน คือ การรับนับถือของชนชาติไทยในอาณาจักรอัยลาว ผ่านทางประเทศจีนสมัยพระเจ้าเม้งตี้ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๓ เป็นตอนหนึ่ง และตอนที่ ๒ แยกเป็น ๒ ระยะ คือ ครั้งแรกในสมัยที่อาณาจักรศรีวิชัยรุ่งเรือง ราว พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยผู้นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน มีเมืองหลวงอยู่ที่สุมาตรา ได้แผ่อำนาจเข้ามาถึงแหลมมลายู ได้ดินแดนตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงไปไว้ในครอบครอง พระพุทธศาสนานิกายมหายานจึงแผ่เข้ามาในภาคใต้ของประเทศไทย ครั้งที่สองในสมัยลพบุรี ขอมแผ่อำนาจเขตเข้ามาครอบครองประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางทั้งหมด ในราว พ.ศ. ๑๕๕๐ พระพุทธศาสนาแบบมหายาน ซึ่งขอมรับมาจากศรีวิชัยจึงแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้พร้อมด้วยภาษาสันสกฤต และได้เจริญคู่เคียงกับพระพุทธศาสนาแบบหินยานที่มีมาแต่เดิม

ยุคที่ ๓ ในราว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านรุตมหาราชหรืออโนราหมังข่อเรื่องอำนาจแผ่อำนาจจักรพุทฺธมเข้ามา ได้อำนาจเขตล้านนาและล้านช้าง พระพุทธศาสนานิกายหินยานแบบพุทฺธมที่กษัตริย์องค์นี้นับถือจึงแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้ด้วย

ยุคที่ ๔ เมื่อชนชาติไทยเป็นอิสระจากขอม ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น ครั้งถึง พ.ศ. ๑๘๒๐ พ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นครองราชย์ ได้ทรงสดับกิตติศัพท์พระสงฆ์ที่ไปศึกษาที่ลังกา กลับมาตั้งสอนอยู่ที่นครศรีธรรมราช มีความรอบรู้พระธรรมวินัย และมีวัตรปฏิบัติน่าเลื่อมใส จึงได้ทรงอาราธนาขึ้นมำตั้งสำนักและเผยแผ่คำสอน ณ กรุงสุโขทัย เรียกชื่อพระพุทธศาสนานิกายหินยานตามแหล่งที่มาว่า ลังกาวงศ์ และเป็นแบบที่เจริญรุ่งเรืองสืบมาจนเป็นศาสนาประจำชาติไทยถึงทุกวันนี้^{๒๓}

จากยุคที่ ๔ หรือยุคสุโขทัย ราว พ.ศ. ๑๘๐๐ นี้เองที่ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์และความสำคัญ ที่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาในชีวิตคนไทยมากขึ้น และในสมัยนี้เป็นสมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติแห่งอิสรภาพต่อเนื่องกันเป็นของตนเอง มีระบบการและผลงานสร้างสรรค์ พร้อมทั้งหลักฐานต่าง ๆ ที่ชี้แจงได้ว่าเมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๒๐ แล้วพระองค์ได้แผ่ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ก้าวหน้า ทรงบำรุงพระศาสนาและการศึกษา โดยอาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์ ผู้รอบรู้พระไตรปิฎกจากนครศรีธรรมราชมาพำนักในกรุงสุโขทัย ดังความปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า พ่อขุนรามคำแหงกระทำไปรยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร และพระสงฆ์ลังกาวงศ์ที่มาจากนครศรีธรรมราชพำนักอยู่ ณ วัดอรุณญิกนอกเมือง พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปนมัสการเป็นประจำทุกวัน พระกลางเดือน และสิ้นเดือน นอกจากนั้นประชาชนชาวสุโขทัยยังเป็นผู้ยึดมั่นในศาสนา รวมทั้งกษัตริย์ในสมัยสุโขทัย ทุก ๆ พระองค์

เมื่อถึงสมัยพระเจ้าลิไท เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๙ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข บำรุงพระศาสนาด้วยการสร้างเจดีย์ วิหาร และสังฆาวาส บำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎก ทรงสร้างปราสาทราชมนเฑียรสถาน แล้วทรงเผด็จสงฆ์ให้เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในบริเวณมหาปราสาทนั้น ทรงรับภาระสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน^{๒๔}

จากสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา โดยเฉพาะสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นอกจากทรงจัดการปกครองบ้านเมืองให้มีระเบียบเรียบร้อยและเข้มแข็งอย่างดีแล้ว พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นการใหญ่ รวมถึงทรงผนวชใน พ.ศ. ๒๐๐๕ จากนั้นประเพณีการบวชเรียน

^{๒๓} พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูร ญาคูโต), “พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต” ในประชุมทางวิชาการเรื่อง พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย, (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓), หน้า ๓๐๕ – ๓๑๑.

^{๒๔} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๔๓ – ๔๔.

จึงถือเป็นเรื่องสำคัญ รวมทั้งประชาชนนิยมสร้างวัดมากขึ้น แม้หลังจากสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ก็ตาม

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ จากรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ช่วงสมัยกรุงธนบุรีทรงสร้างวัดเพิ่มเติม เนื่องจากอยู่ในระยะสร้างกรุงใหม่ รวมทั้งโปรดให้อาราธนาพระสงฆ์ที่มีศิลาจารวัดรมาพำนักในเมืองใหม่ สมัยรัชกาลที่ ๑ ของกรุงรัตนโกสินทร์ทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดมหาธาตุ โปรดบำรุงการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ให้ราชบัณฑิตบอกหนังสือพระในพระบรมมหาราชวัง สมัยรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระสังฆราชมี ได้ทรงขยายหลักสูตรการเรียนบาลีออกไปจาก ๓ คือ เปรียญตรี เปรียญโท เปรียญเอก เป็น ๕ ประโยค สมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงส่งเสริมการสร้างวัดเพิ่มมากมาย รวมถึงอุปถัมภ์พระสงฆ์มากขึ้น มีพระสงฆ์บวชมากเป็นพิเศษกว่าสมัยก่อน ๆ ทรงส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา จัดสอบในวัดที่สถิตสมเด็จพระสังฆราชหรือในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่สอบได้ตลอดถึงโยมบิดามารดาต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพยายามหาทางให้พระภิกษุสามเณรเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ได้ทรงพระราชทานอุปถัมภ์บำรุงกิจการพระศาสนาสืบมาโดยลำดับ

๒.๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ทางการศึกษา

การเรียนการสอนในสมัยก่อนที่จะมีเป็นแบบแผน เช่น เป็นรูปชั้นเรียน มีกำหนดเวลาแน่นอนตายตัว อย่างโรงเรียนในความหมายของปัจจุบันนั้นยังไม่มี ทั่วไปเป็นการเรียนการสอนอย่างไม่เป็นระบบขึ้นกับครูผู้สอน และตามแต่สถานที่สิ่งแวดล้อมอำนวย ส่วนมากลูกชาวบ้าน เมื่อมาเรียนสามารถอ่านเขียนตัวพยัญชนะและแจกลูกถึงแม่เกยแล้วก็มักจะลาพระอาจารย์กลับไปอยู่บ้านเพื่อช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพ ถ้าพ่อแม่มีกำลังก็ให้ลูกไปเรียนต่อ จนอายุครบบวชก็บวชเรียนพระธรรมวินัยต่อไป จะได้เรียนหนังสือขอมหรือภาษาบาลีบ้าง และหากไม่บวชแต่สมัครใจเรียนวิชาชีพอิสระ พ่อแม่ก็มักนำไปฝากพระสงฆ์ที่ท่านมีความรู้ในวิชานั้น ๆ เมื่อชาวบ้านนิมนต์พระที่มีความรู้ไปทำอะไร ลูกศิษย์ก็มักจะได้รับความรู้และจดจำไว้จนช้านานในที่สุด และเมื่อไม่ได้เรียนหนังสือและไม่ได้ไปรับราชการที่เกี่ยวกับหนังสือในวัง ก็ไม่รู้จะเอาความรู้ไปทำอะไร นานทรงเข้าก็ลืมหมด^{๒๕}

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยของการปฏิรูปการเศรษฐกิจและสังคมครั้งแรกของเมืองไทย งานด้านพระศาสนาที่ได้รับการปรับปรุงด้วย พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ

^{๒๕} พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูร ปรยุตโต), “พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต” ใน ประชุมทางวิชาการเรื่อง พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย, หน้า ๓๒๖ – ๓๓๐.

ให้มีอาจารย์สอนเลข สอนหนังสือไทยในทุก ๆ พระอาราม เนื่องจากทรงมีพระดำริว่า เด็กผู้ชายที่จะสนใจเล่าเรียนหนังสือไทย ลายมือวิชาหนังสือและกระบวนเลขโหรอย่างที่เป็นมานั้นน้อย ส่วนผู้ปกครองก็มีประสงค์จะให้บุตรหลานของตนได้เรียน แต่เมื่อนำไปฝากไว้กับพระก็จะมีเด็กที่เอาใจใส่จะได้วิชาไปน้อย หากเป็นเช่นนี้ผู้ที่เรียนรู้หนังสือไทย ลายมือ และเลขไทย ก็จะเสื่อมสูญ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชอาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญที่ได้รับพระราชทานนิยภัตตามฐานาศักดิ์ในพระอารามหลวง สำหรับจะได้สั่งสอนพระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด

เหตุที่ทรงมีพระดำริให้เริ่มมีการสอนที่วัด เนื่องจากการศึกษาของไทยแต่เดิมมา ศูนย์กลางจะมีอยู่ ๒ แห่ง คือ วัดกับวัง เนื่องจากสถานที่ทั้งสองแห่งนั้นเป็นที่รวมความรู้ ศิลปและช่างฝีมือ แต่วังเป็นสถานที่ที่คนทั่วไปเข้าไม่ถึง คนส่วนมากจึงมุ่งเข้ารับการศึกษาวัด เนื่องจากมีแพร่หลายในทุกถิ่น เป็นสถานที่เปิดสำหรับคนทั่วไป เป็นศูนย์กลางและเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ประชาชนส่วนใหญ่

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้มีประกาศโรงเรียนขึ้นเมื่อวันศุกร์เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา (พ.ศ. ๒๔๒๘) โดยใช้วัดเป็นสถานศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การศึกษาที่พระสงฆ์พึงจัดนั้น แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ วิชาขั้นต้น เช่น หนังสือสอนเพียงอ่านออกเขียนได้ เลขเพียงทำบวก ลบ คูณ หาร สามัญได้ และธรรมจริยาเพียงให้รู้บุญบาปข้อต้น ๆ ที่ควรรู้ เรียกว่ามูลศึกษา วิชาต่อไปนั้นจนถึงสอบไล่ได้ประโยค ๑ จึงเป็นประถมศึกษา บริบูรณ์ การศึกษาชั้นมูลศึกษานั้น โดยปกติให้สอนตามวัด เนื่องจากเมื่อรัฐเปิดโรงเรียนขึ้นแล้ว ประชาชนที่อยู่ในบริเวณโรงเรียนก็ส่งบุตรหลานไปเรียนแต่บรรดาศิษย์วัดก็ไม่ได้เรียนต่อ และคนก็ไม่นิยมส่งบุตรหลานมาอยู่วัดเพื่อให้เข้าเรียน แต่ส่งบุตรหลานไปโรงเรียนเลย รัชกาลที่ ๕ จึงโปรดให้จัดการศึกษาดังนี้ ๑) ตำบลใดมีเด็กที่ไม่มีความรู้อ่านออก เขียนได้ ทำเลข สามัญบวก ลบ คูณ หารได้มากกว่า ๓๐ คน ยังไม่สร้างโรงเรียน แต่ให้สอนทั้งชั้นมูลและประถมศึกษาโดยพระสงฆ์ ๒) หากมีนักเรียนมีความรู้พื้นมูลศึกษาขึ้นไปกว่า ๓๐ คน จึงสร้างโรงเรียนประถมศึกษา

การจัดตั้งโรงเรียนให้หาศาลา หรือสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดในวัดใดวัดหนึ่งตั้งเป็นโรงเรียน ส่วนครุฑจากพระสงฆ์ที่มีความรู้สูงพอจะสอนชั้นประถมศึกษาได้มาเป็นครู และพระสงฆ์ที่มาสอนจะได้รับทุนอุดหนุนมากกว่าปกติจากการชักชวนของทายกทั้งหลายให้ช่วยออกทรัพย์เกื้อกูล รวมไปถึงการบอกบุญเรียไรเพื่อสร้างสถานที่ที่ใช้ศึกษาเล่าเรียนด้วย

นอกจากจัดการเรียนการสอนแล้ว พระสงฆ์โดยเจ้าคณะมณฑลจะดำเนินการสอบไล่ในส่วนของหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพมหานคร กระทรวงศึกษาธิการจะดำเนินการสอบไล่เอง

ตั้งแต่อดีตกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษาแก่ประชาชนมาโดยตลอด จนถึงการจัดการศึกษาแผนใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ วัดและคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือจัดการศึกษาของชาติอยู่ โดยเฉพาะในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์เองเป็นผู้จัดการศึกษาหัวเมือง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ การศึกษาระบบเก่า (ระบบวัด) กับการศึกษาระบบใหม่จึงแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด หน้าที่ทางให้การศึกษาโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัดและประชาชนในวงแคบเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม จากความสำคัญของวัดและพระพุทธศาสนาในอดีต ทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญที่พระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับการศึกษามาจนถึงปัจจุบัน คือ^{๒๖} ๑) ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน และพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ชาวกรุงและชาวเมืองในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็น แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็น แม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็พอเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้าย และ ๒) ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่กับเรียน เมื่อบวชแล้วต้องเรียนหรือบวชก็เพื่อเรียน แล้วหมายความว่าบวชอยู่แค่เรียน เรียนแล้วใครอยู่พึ่งอยู่ ไม่ใคร่อยู่พึ่งสีกไป

ในปัจจุบัน บทบาทของพระสงฆ์ในด้านให้การศึกษาแก่ประชาชนนั้น อาจแบ่งได้ดังนี้ ๑) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ๒) โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ๓) ธรรมศึกษา และ ๔) ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน และพระธรรมวิทยากร

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทองอันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน ราวปี พ.ศ. ๓๐๓ ซึ่งประสาธ สุขเกษม^{๒๗} ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นนี้ได้ขยายตัวถึงขนาดที่แสดงออกในชีวิตจิตใจของคนไทยทุกคน โดยเฉพาะในชนบทยิ่งจะเห็นได้ชัดเจน พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนเป็นอย่างมาก จะเป็นวัดอยู่ตามหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งชุมชน ทั้งในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ การหาความรู้ การประกอบพิธีกรรม

^{๒๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒ – ๓.

^{๒๗} ประสาธ สุขเกษม, “บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการจัดเทศกาลทางสังคมแก่เยาวชน”, กรณีศึกษา คุณธรรมวัดอุโมงค์, จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๒, หน้า ๑๖.

การประชุมตลอดถึงประเพณีต่าง ๆ พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน พระสงฆ์นอกจากจะทำหน้าที่สืบต่อพระศาสนา โดยการศึกษาเล่าเรียนแล้ว บทบาทที่สำคัญที่สุดอีกบทบาทหนึ่ง คือสอนให้คนรู้จักปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทั้งกาย วาจา และจิตใจ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีความสุข พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพระสงฆ์ให้สำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์ของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” และ“ให้พระสงฆ์พิจารณาเรื่อง ๆ ว่าความเป็นอยู่ของเราเนื่องผู้อื่น ...วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เรากำลังทำอะไรอยู่”

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ได้รับการส่งเสริมให้มีบทบาทในการช่วยเหลือและอนุเคราะห์ประชาชน เป็นผู้นำทั้งทางด้านชีวิตและจิตใจมาตั้งแต่พุทธกาล ซึ่งบทบาทนี้ได้ดำรงมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งต่อมาความเจริญแบบตะวันตกได้แพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เป็นผลทำให้บทบาทเดิมของวัดพระสงฆ์เสื่อมและลดความสำคัญลงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนก็เริ่มเหินห่างกัน

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน

หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามที่บัญญัติคือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทาน คืออาการให้ธรรมะโดยการชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสพแต่สิ่งที่ดีงาม ดังนั้นโดยหลักการแล้ว พระภิกษุสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระภิกษุสงฆ์รุ่นแรก นับแต่ประกาศพระศาสนาว่า “พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์ และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” ส่วนพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นแบบอย่าง เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้ว ก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรม ทรงเกี่ยวข้องกับชนทุกชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริง แม้จะปรินิพพานไปแล้ว พระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนาก็ยังยึดถือคำสอนของพระองค์เป็นหลักปฏิบัติสืบมา ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับชาวบ้านจึงคงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของคฤหัสถ์ โดยพื้นฐานพระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่สังคมเรื่อยมา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๓.๔ หน้าที่และความผูกพันของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยหลักธรรม

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งฝ่ายธรรมและวินัย ได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานทีเดียว รูปแบบความสัมพันธ์ภายในของสังคมสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ภายในสังคมส่วนระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับคฤหัสถ์

๑. ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ เห็นได้จากบทบัญญัติต่าง ๆ ในวินัยของสงฆ์ให้มีการอยู่ร่วมกันเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ กำหนดเขตพัทธสีมา อุโบสถ การปวารณา การกรานกฐิน พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ ตลอดจนถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในคณะสงฆ์มีการเคารพกันตามอาวุโส

๒. ความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ พระภิกษุสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตไว้กับคฤหัสถ์ตามข้อวินัย ทั้งนี้เพราะพระภิกษุสงฆ์ คือ ผู้อุทิศตนให้แก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังจะต้องละเว้นความสุข และความสะดวกสบายในการครองเรือน จึงเป็นบุคคลที่น่าเคารพยกย่องสรรเสริญของคฤหัสถ์ จึงช่วยเหลือท่านให้ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ด้วยการถวายอาหาร ปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการยังชีพ ส่วนพระภิกษุก็ตอบแทนคฤหัสถ์ด้วยความเมตตา กรุณา นำเอาหลักธรรมมาเผยแผ่อบรมสั่งสอนจนเป็นหลักว่าพระภิกษุสงฆ์อาศัยคฤหัสถ์ในด้านอามิสทาน คฤหัสถ์อาศัยพระภิกษุสงฆ์ด้านธรรมทาน อันเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่การสิ้นทุกข์ของทั้ง ๒ ฝ่าย

ด้วยเหตุที่พระภิกษุสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแน่นแฟ้นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดหน้าที่ของพระสงฆ์ที่พึงมีต่อสังคมไว้ ๒ ด้าน คือ หน้าที่ต่อตนเองและหน้าที่ที่มีต่อผู้อื่น ดังนี้

๑. หน้าที่ต่อตนเองคือต้องศึกษาพระธรรมให้รู้และเข้าใจคำสั่งสอนจนบรรลุผลสำเร็จเป็นขั้น ๆ ตามระดับความสามารถและสามารถแนะนำผู้อื่นได้ด้วย ส่วนการปฏิบัติก็คือปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์และเพื่อสืบพระศาสนาต่อไป

๒. หน้าที่สำหรับผู้อื่น คือ พระภิกษุสงฆ์พึงจะทำเพื่อประโยชน์แก่สังคม ๓ ด้านใหญ่ๆ คือ การให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ บทบาทในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานอย่างดีว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อชุมชนอดีตกาล ตลอดจนได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาสร้างสรรค์ให้แก่ชุมชน เป็นเรื่องที่ได้มีการใคร่ครวญให้ได้รับรู้กันมาเป็นเวลานานแล้ว

พระราชวรมุนี^{๒๘} ได้สรุปความเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทออกเป็น ๒ คือ

๑. บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือการเป็นผู้นำชุมชนในทางจิตใจ เสริมศีลธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน เป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งเป็นรากฐานความเจริญความสุขของสังคมอย่างแท้จริง

๒. บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็นและควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาทางด้านวัตถุที่เหมาะสม อาจจะเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาและอาจให้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา แผลออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง ในขณะที่พระพุทธศาสนาประดิษฐานในชมพูทวีป ระยะแรกพระพุทธเจ้าได้ส่งสาวกออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่ต่าง ๆ โดยทรงแนะนำข้อธรรมที่ไปประกาศ ๓ ประการ คือ การไม่ทำชั่วทั้งปวง การบำเพ็ญความดี และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ได้ทรงวางวิธีการเผยแผ่พระศาสนาในด้านปฏิบัติของพระภิกษุต่อประชาชน โดยการสั่งสอนพระภิกษุผู้เป็นสาวกว่าพระภิกษุจะต้องถือหลักการอดทน ดำรงอยู่ในศีล ไม่ก่อศัตรูด้วยการเบียดเบียนหรือก้าวร้าวผู้อื่น จึงปรากฏว่าการเผยแผ่เป็นไปอย่างได้ผล เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อผู้ที่ได้พบเห็น สามารถชักจูงให้ประชาชนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเจริญและตามแนวพระพุทธองค์

หลังพุทธปรินิพพาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทวีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้คงอยู่ และเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนได้เจริญรอยตามแนวทางของพระพุทธเจ้าให้กว้างขวางออกไป การเผยแผ่ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีการจัดตั้งขบวนการพระธรรมทูต เพื่อส่งเสริมพระภิกษุให้ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในและนอกเขตชมพูทวีปครั้งสำคัญในโลก ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาได้เข้าตั้งมั่นประดิษฐานในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน และในดินแดนอื่น ๆ อีกหลายแห่ง จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นต้นแบบของโครงการพระธรรมทูตในปัจจุบันนี้ด้วย

^{๒๘} พระราชวรมุนี, สถาบันกัมมสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗, หน้า ๖๖.

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม

๒.๔.๑ ความหมายของคุณธรรม

คุณธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลควรประพฤติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ หรือหลักธรรมชาติที่ควรประพฤติ เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เป็นการประพฤติที่ดีงามของมนุษย์เราเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม

บุญมี แท่นแก้ว^{๒๙} ได้สรุปความหมายของคุณธรรม คือสิ่งที่พึงประสงค์สุดท้ายของบุคคลและสังคม จะเข้าถึงได้ต้องมีความรู้ดี ความรู้ถูกต้อง เพราะความรู้ดี ความรู้ถูกต้องจะสามารถปลูกฝังนิสัยที่ดีได้

ไพฑูรย์ สินลารัตน์^{๓๐} คุณธรรมครู (Teacher's function) สมบัติหรือความสามารถที่มีอยู่ภายในตัวครู ได้กล่าวถึงความหมายของคุณธรรม ตามพจนานุกรม Collin Cobuild อธิบายว่า คุณธรรมมีความหมาย ๒ นัยคือ

๑. โดยนัยที่เป็นภาวะทางจิตนั้น คุณธรรมแปลว่าความคิดที่ว่าบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำและเป็นที่ยอมรับ และบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ผิดหรือเลว ทั้งนี้เป็นไปทั้งโดยความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและแต่ละสังคม นอกจากนี้คุณธรรมยังเป็นคุณภาพหรือสถานะในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ควรทำและยอมรับได้

๒. คุณธรรมเป็นระบบลักษณะการประพฤติและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม ของคนส่วนใหญ่ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นที่ยอมรับกันในสังคมหรือเฉพาะกลุ่มคน คุณธรรม ตามรูปศัพท์ แปลว่า สภาพของคุณงามความดีซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายความหมายไว้ว่า คุณธรรม คือ ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงามสภาพที่เกื้อกูล

พุทธทาสภิกขุ^{๓๑} ให้ความหมายของคุณธรรม หมายถึงคุณสมบัติฝ่ายดีโดยส่วนเดียว เป็นที่ตั้งหรือเป็นประโยชน์แก่สันติภาพและสันติสุขจึงเป็นที่ต้องการของมนุษย์ คุณธรรมเป็นสิ่งที่ต้องอบรมโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้นเหมาะสมกับที่เราต้องการ

^{๒๙} บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๐.

^{๓๐} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ความรู้คู่คุณธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๘.

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ, คุณธรรมสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๕๐.

วิทวัฒน์ ชัตติยะมาน^{๒๒} ให้ความหมายคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำทางกาย และวาจา ที่เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ได้สรุปหลักธรรมทางศาสนาและคุณธรรม ประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นความดีงาม ความถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจบุคคล ทำให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะกระทำการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือทำประโยชน์ให้ผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนตนเอง หรือกระทำการที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ครูที่ประกอบด้วยคุณธรรมย่อมเป็นครูที่มีความเหมาะสมสำหรับความเป็นครู เป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องจากสังคมโดยทั่วไป นิติครูจึงควรนำหลักธรรมทางศาสนาและคุณธรรมที่ได้ศึกษาไปแล้ว ไปปฏิบัติเพื่อส่งเสริม ป้องกัน แก้ไขและพัฒนาบุคลิกภาพและจรรยาบรรณครูของตนเองต่อไป

๒.๔.๒ ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรม (Morality) เป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดำรงถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคมและจริยธรรมจะมีได้ต้องปลูกฝัง ฝึกหัด โดยเริ่มจากการปลูกฝังคุณธรรม (Virtue) ลงในใจก่อน การปลูกฝังคุณธรรมจำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนาอันได้แก่ ศีล (Precept) อันหมายถึง หลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อคัด หรือฝึกหัดกายวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นปกติ กล่าวคือ จะพูดหรือทำอะไร ให้เป็นไปตามปกติ อย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พูดไม่ถูกต้อง ให้เป็นธรรม กระทำให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม เมื่อพูดหรือกระทำถูกต้องเป็นธรรม ย่อมมีความสุข ความสบาย เยือกเย็น ไม่เดือดร้อนอันเป็นผล การมีความสุขความสบาย เยือกเย็น ไม่เดือดร้อน ดังกล่าวจึงเป็นผลของการมีศีลหรือเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติกิริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้น คุณธรรมและศีล จึงเป็นโครงสร้างของจริยธรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แท่นแก้ว^{๒๓} ให้ความหมายจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง “ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ” จัดว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะดำรงถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้จำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนาอันได้แก่ ศีล (Precept) อันหมายถึงหลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติ

^{๒๒} วิทวัฒน์ ชัตติยะมาน, “เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะและจรรยาบรรณครู”, (ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๒๓} บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

เพื่อตัดหรือฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นไปปกติ กล่าว คือ จะพูดหรือทำอะไรให้เป็นไปตามปกติ อย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พูดให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม กระทำให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม เมื่อพูดหรือกระทำถูกต้อง เป็นธรรม ย่อมมีความสุข ความสบาย เยือกเย็น ไม่เดือดร้อนอันเป็นผล การมีความสุข ความสบาย เยือกเย็น ไม่เดือดร้อนดังกล่าวจึงเป็นผลของการมีศีลหรือเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติกิริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้น คุณธรรมและศีลจึงเป็นโครงสร้างของจริยธรรม

พระธรรมปิฎก (ประยุตต์ ปยุตฺโต)^{๓๔} กล่าวว่า วัฏฏะ จริยธรรมมาจากคำว่า พรหมจรรย์ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง มรรค คือ วิธีการปฏิบัติสายกลาง ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บางครั้งก็เรียกว่า ไตรสิกขา คือ การศึกษา ๓ ประการ อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ อันเป็นการแสดงออกทางร่างกายตลอดถึงจิตใจ เพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยการปลูกฝังให้คนในสังคมได้รู้จักหน้าที่ของตน จนเกิดเป็นคุณธรรม (Virtue) ฝังลงในจิตใจจนกลายเป็นอุปนิสัย สามารถที่จะประพฤติปฏิบัติได้ โดยเป็นธรรมชาติของสังคม และไม่มีความคับแค้นของใจในการนำไปประพฤติปฏิบัติ

วิทย์ วิศทเวทย์ และ เสถียรพงษ์ วรรณปก^{๓๕} ให้คำนิยามว่า จริยธรรม หมายถึง หลักคำสอนว่าด้วยความประพฤติเป็นหลักสำหรับให้บุคคลยึดถือในการปฏิบัติตน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๓๖} ได้ให้ความหมายว่า ความสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ในการจัดการเรียนการสอน คุณธรรมจริยธรรมจึงมีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งในการกระทำต่าง ๆ กล่าวโดยสรุป คุณค่าที่ต้องการในทางจริยธรรมของหลักกรรม มีดังนี้

๑. ให้เป็นผู้หนักแน่นในเหตุผล และมองเห็นการกระทำและผลการกระทำตามแนวทางของเหตุปัจจัย ไม่เชื่อสิ่งมมาย ตื่นข่าว เช่น เรื่องแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

๒. ให้เห็นว่า ผลสำเร็จที่ตนต้องการ จุดหมายที่ปรารถนา จะเข้าถึง หรือสำเร็จได้ด้วยการลงมือทำ คือ จึงต้องพึ่งตนเอง และทำความเพียรพยายาม และไม่มัวคอยโชคชะตา ไม่หวังผลลบนันดาลหรือรอผลการเช่นสรวงอ้อนวอน

^{๓๔} พระเทพเวที, (ประยุตต์ ปยุตฺโต), แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๕๖.

^{๓๕} วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส.๔๐๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับเติม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๕.

๓. ให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ที่จะงดเว้นจากกรรมชั่ว และรับผิดชอบต่อผู้อื่น ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลทำความดีต่อเขา

๔. ให้ถือว่าบุคคลมีสิทธิและหน้าที่โดยธรรมชาติ ที่จะทำการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุง สร้างเสริมตนเองให้ดีขึ้นไป โดยเท่าเทียมกันสามารถทำตนให้เลวลงหรือให้ดีขึ้นไป ให้ประเสริฐ จนถึงยิ่งกว่าเทวดา และพรหม ได้ทุก ๆ คน

๕. ให้ถือว่าคุณธรรม ความสามารถ ความดีความชั่วที่ทำ ความประพฤติปฏิบัติ เป็น เครื่องวัดความทราม หรือประเสริฐของมนุษย์ไม่ให้มีการแบ่งแยกโดยชาติชั้นวรรณะ

๖. ในแง่กรรมเก่า ให้ถือเป็นบทเรียน และให้รู้จักพิจารณาเข้าใจตนเองตามเหตุผล ไม่ควรเพ่งโทษแต่ผู้อื่น มองเห็นพื้นฐานทุนเดิมของคนที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อรู้จักที่จะแก้ไข ปรับปรุง และวางแผนสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าต่อไปถูกต้อง

๗. ให้ความหวังในอนาคตสำหรับสามัญชนทั่วไป

ไพฑูรย์ สินลารัตน์^{๓๓} ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนจริยธรรมก็คือ การที่ผู้เรียนนำเอาความรู้ เรื่องจริยธรรมและวัฒนธรรมไปประพฤติปฏิบัติ จริยศึกษาที่สอนให้แก่ทฤษฎีแต่ไร้ผลทางปฏิบัติ จัดเป็นครึ่งทางจริยศึกษาเท่านั้น จริยศึกษาต้องมุ่งให้ผู้เรียนเกิดความงอกงามดังนี้

๑. เกิดความรู้ คือรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อันเป็นความรู้ความเข้าใจ หลักจริยธรรมตามทฤษฎี แต่ความรู้เรื่องจริยธรรมเช่นนี้ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าผู้เรียนจะมี จริยธรรมคนบางคนทำผิดทั้งๆที่รู้ว่าผิด ทั้งนี้เพราะว่าเขาขาดน้ำใจที่จะปฏิบัติตามหลักจริยธรรมนั้น

๒. เกิดเจตคติ หรือ “น้ำใจที่จะปฏิบัติ” คือมีศรัทธาในความดีนิยมยกย่องคนดี มีอุดมคติ ต้องการปฏิบัติตนเป็นคนดีตามแบบอย่างของกัลยาณชน มีค่านิยมสอดคล้องกับหลักจริยธรรม ไม่เห็นว่าการเป็นคนดีมีจริยธรรมเป็นเรื่องลำสมัย กล่าวโดยสรุป ก็คือ มีคุณธรรมประจำใจนั่นเอง

๓. เกิดทักษะ คือ คล่องแคล่วชำนาญในการปฏิบัติ โดยการนำหลักจริยธรรมมาปฏิบัติ ในชีวิตจริงจนเป็นนิสัย ข้อนี้เป็นผลจากสองข้อข้างต้น นั่นคือรู้ว่าอะไรเป็นความดี และมีคุณธรรม ประจำใจ เมื่อสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจทำอย่างใดอย่างหนึ่งจะเลือกแต่สิ่งที่ดีงามเท่านั้น

และได้กล่าวถึงการปลูกฝังจริยธรรมด้วยเหตุผล โดยได้อ้างถึงทฤษฎีของ โคลเบิร์ก (Kohlberg) ได้ศึกษาการใช้เหตุผลทางจริยธรรม ทฤษฎีของเขาได้ครอบงำ ความคิดของนักจิตวิทยา และนักการศึกษาของประเทศตะวันตกเป็นจำนวนมากตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา และได้มามี อิทธิพลต่อการคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาไทย ตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาด้วย การวิจัย

^{๓๓} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๘, ๑๒๕.

เกี่ยวกับจริยธรรมที่ทำให้ประเทศไทยก็อยู่ในกรอบของแนวคิดและวิธีการของ โคลเบอร์ก (Kohlberg) การเสนอแนะวิธีปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนไทยก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดและวิธีการของโคลเบอร์ก เช่น ดังนี้

๑. แนวความคิดพื้นฐาน หมายถึง กฎเกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้องของการกระทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์นี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุของบุคคล

๒. วิธีปลูกฝังจริยธรรม คือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีกฎเกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้องด้วยเหตุผลในระดับสูง

จริยธรรมครู คือการแสดงออกในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติอันเป็นหน้าที่ที่ครูควรพึงกระทำ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ^{๓๔} ได้กล่าวถึงหลักการของทฤษฎีและแนวคิดที่จะพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่ดีของผู้เรียน ดังนี้

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ มีแนวคิดว่า บุคคลใกล้ชิดที่สำคัญของเด็ก เช่น พ่อแม่ หรือ ครู อาจารย์จะต้องปลูกฝังมโนธรรมให้แก่เด็กตั้งแต่วัยเยาว์ เพื่อให้ได้เติบโตเป็นบุคคลที่มีจริยธรรม และมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนาสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

ทฤษฎีการเผชิญความจริง ให้แนวคิดว่า บุคคลที่ใกล้ชิดเด็ก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ จะต้องช่วยเด็กประเมินตนเองตามความเป็นจริง ช่วยให้ความยอมรับข้อบกพร่องของตนเอง ช่วยในการวางแผนปรับปรุงพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ช่วยสนับสนุนให้มุ่งมั่นในการทำตามโครงการ เปลี่ยนพฤติกรรมที่พึงปรารถนา

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ข้อสรุปจากการประมวลการประชุมระดมความคิด ได้ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่พึงประพฤติปฏิบัติ มีพฤติกรรมที่ดีงามต้องประสงค์ของสังคมเป็นหลัก หรือกรอบที่ทุกคนกำหนดไว้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม เกิดความสงบร่มเย็น เป็นสุข เกิดความรักสามัคคีเกิดความอบอุ่น มั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต เช่น ศีลธรรม กฎหมาย ธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น

^{๓๔} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ, ชุดอบรมด้วยตนเอง การพัฒนาการเรียนรู้ผู้ครูมีอาชีพตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒ : การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม, หน้า ๕๓-๕๔.

จริยธรรมของอาชีพครูประกอบด้วย^{๓๕} “กติกาแห่งวิชาชีพ” มี ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านที่รับผิดชอบต่อสังคม
๒. ด้านที่รับผิดชอบต่อผู้รับบริการ
๓. ด้านที่รับผิดชอบต่อวิชาชีพ
๔. ด้านที่รับผิดชอบต่อสมาชิกของวิชาชีพ

จริยธรรมสำหรับอาชีพครู มีดังนี้

๑. ด้านความรับผิดชอบต่อสังคม
 - ๑) ตั้งใจฝึกสอนศิษย์ เพื่อให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ
 - ๒) ครูควรร่วมมือกับผู้ปกครองในการอบรมสั่งสอนเด็กอย่างใกล้ชิด
 - ๓) ครูควรรู้จักเสียสละและรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานทั้งปวง
 - ๔) ครูควรยึดมั่นในศาสนาที่ตนนับถือและไม่ลบหลู่ศาสนาอื่น
 - ๕) ครูควรบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม
๒. ด้านความรับผิดชอบต่อผู้รับบริการ
 - ๑) ครูควรตั้งใจฝึกสอนศิษย์ให้เป็นพลเมืองดีของชาติ
 - ๒) ครูควรร่วมมือกับผู้ปกครองในการอบรมสั่งสอนเด็กอย่างใกล้ชิด
๓. ด้านความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ
 - ๑) ครูควรมีศรัทธาในอาชีพครู
 - ๒) ครูควรบำเพ็ญตนให้สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นครู
 - ๓) ครูควรใฝ่ใจศึกษาให้เกิดความรู้ความชำนาญอย่างเสมอ
 - ๔) ครูควรเสียสละและรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานทั้งปวง
๔. ด้านความรับผิดชอบต่อสมาชิกของวิชาชีพ
 - ๑) ครูควรรักษาชื่อเสียงของคณะครู
 - ๒) ครูควรให้เกียรติแก่ครูด้วยกัน
 - ๓) ครูควรยึดมั่นในศาสนาที่ตนนับถือ

^{๓๕}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชา จริยศึกษา หน่วยที่ ๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๗.

๒.๔.๓ คุณธรรมจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง

นักการศึกษาและนักจิตวิทยาได้นิยามความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเองดังนี้

บันดูรา (Bandura)^{๔๐} กล่าวว่า จริยธรรมความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง กฎสำหรับประเมินพฤติกรรม กฎการประเมินมีลักษณะไม่แตกต่างจากกฎทางภาษาที่เรียกว่า ไวยากรณ์ กฎเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ ความหมายระบบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

๑. หลักการแนวทางในการประพฤติปฏิบัติรู้ว่าสิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ

๒. การกระทำหรือการแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความสงบสุขและอยู่รวมกันในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุข

กรมวิชาการ^{๔๑} ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเองไว้ว่า หมายถึงความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะทำการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความ پاکเพียรและความละเอียดรอบคอบ ขอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้น

ชำนาญ นิสารัตน์^{๔๒} ได้กล่าวว่าความรับผิดชอบต่อตนเอง คือการยอมรับรู้ และสำนึกในการกระทำของตนเอง ขอมรับผลการกระทำของตนเองด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าผลการกระทำนั้นจะเป็นผลดีหรือร้ายและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติสอดคล้องกับกฎจริยธรรมและกฎเกณฑ์ของสังคม โดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมจากผู้อื่น

ศิริพร กล่อมจันทร์^{๔๓} ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเองว่า หมายถึงพฤติกรรมของบุคคลซึ่งแสดงออกให้ตนประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

^{๔๐} Bandura, **Moral Education**, (London : Routledge and KeGen Pauk, 1979), p.13.

^{๔๑} กรมวิชาการ, **หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)**, (กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๖.

^{๔๒} ชำนาญ นิสารัตน์, **หนังสือสังคมศึกษา หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๕๓.

^{๔๓} ศิริพร กล่อมจันทร์, “ความรับผิดชอบ การพึ่งตนเอง และวินัยในตนเองของนักศึกษาวิทยาลัยครู”, **ปริญญาณิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๒๖, หน้า ๖.

สุพัตรา สุภาพ^{๔๔} ให้ความหมายไว้ว่า ความรับผิดชอบต่อตนเอง คือการรู้จักหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติหรือกระทำ ไม่นึกถึงแต่สิทธิเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการกระทำที่ควรกระทำหรือต้องกระทำตามสถานภาพ (ตำแหน่ง) ของบุคคลหนึ่ง

สรุปความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะและบทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องดำรงตนให้อยู่ในฐานะที่ช่วยเหลือตนเองได้ รู้จักว่าอะไรผิด รู้จักว่าอะไรถูก ยอมรับการกระทำของตนเองทั้งที่เป็นผลดีและผลเสียหรือไม่ และจะเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีก่อให้เกิดผลดีเท่านั้น

๒.๔.๔ คุณธรรมจริยธรรมด้านความมีวินัย

คุณธรรมจริยธรรมด้านความมีวินัยถ้าหากได้มีการปลูกฝังให้กับนักเรียนได้เป็นอย่างดีและมีประสิทธิภาพแล้ว ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยแล้วสังคมก็จะอยู่อย่างมีความสุข จึงได้กล่าวความหมายของความมีวินัยไว้ดังนี้

นางนภัส เอี่ยมล่อ^{๔๕} กล่าวว่า วินัย หมายถึง ความสามารถที่จะควบคุมตนเองในด้านความประพฤติ การยอมรับในระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล ตลอดจนการแก้ไขความประพฤติของตนเองหรือของผู้อื่น โดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ ทั้งการดูแลให้คำแนะนำโดยใช้หลักเหตุผลหรือวิธีการลงโทษตามสภาพของสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่

สมบุรณ์ สิงห์คำป้อม^{๔๖} ในความเห็นที่ว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะที่มีอยู่ภายในของบุคคลที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้ประพฤติตามกฎหมาย และระเบียบแบบแผนตามที่สังคมกำหนดไว้โดยไม่ถือว่าเป็นการบังคับให้กระทำ

^{๔๔} สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย: ค่านิยม สังคม ครอบครัว ประเพณี, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕.

^{๔๕} นางนภัส เอี่ยมล่อ, “การใช้กิจกรรม “รักบ้านม่วงฟอรั” เพื่อพัฒนาวินัยนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนมม่วงฟอรัวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่”, การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๔, หน้า ๖.

^{๔๖} สมบุรณ์ สิงห์คำป้อม, “ศึกษาปัญหาการส่งเสริมวินัยนักเรียนตามทัศนะของผู้บริหารและครู ในโรงเรียนเอกชน สังกัดกองศึกษามูลนิธิแห่งคริสตจักรในประเทศไทย”, การศึกษาค้นคว้าอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๒, หน้า ๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ^{๔๗} ได้ให้ความหมายของวินัยไว้ว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้สามารถควบคุมตนเอง และปฏิบัติตามระบบระเบียบ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ซึ่งคนส่วนมากเห็นว่าวินัยเกิดจากการดูแลควบคุมในระยะแรกที่เด็กยังเยาว์ การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีและแนะนำบอกกล่าวด้วยเหตุผล โดยไม่รู้สึกรว่าถูกบังคับ

อัญญา ประสานชาติ^{๔๘} ได้กล่าวว่า พฤติกรรมการมีวินัยในตนเอง หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคลโดยไม่มีผู้ใดมาบังคับ ทั้งด้านอารมณ์ และพฤติกรรมที่ไม่ขัดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม และขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อความสงบสุขในการดำเนินชีวิต และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกันในสังคม

กล่าวโดยสรุปความมีวินัย หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์หรือบังคับพฤติกรรมของตนเอง ให้เชื่อฟังและประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนอันดีงามต่างๆ ที่สังคมยอมรับ โดยตนเองมองเห็นคุณค่าที่จะกระทำเพื่อให้เกิดผลดีต่อตัวเองและสังคมส่วนรวม

๒.๔.๕ คุณธรรมจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์เป็นคุณสมบัติของผู้ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังให้กับนักเรียน เพื่อให้ นักเรียนเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง และผู้อื่น ดังนี้

กรมการศาสนา^{๔๙} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ให้เป็นคนตรง ประพฤติอะไรด้วยน้ำใจจริง

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล^{๕๐} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง การปฏิบัติตนด้วยความจริงใจและตรงไปตรงมา

^{๔๗} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, แนวปฏิบัติกิจกรรมเสริมสร้างวินัยนักเรียน สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา, (สุพรรณบุรี : ศูนย์วิชาการสุพรรณบุรี), ๒๕๓๒, หน้า ๒๐.

^{๔๘} อัญญา ประสานชาติ, “ผลการฝึกจิตลักษณะเพื่อพัฒนาพฤติกรรมวินัยในตนเองของนักเรียนระดับประถมศึกษา”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๔๕, หน้า ๘๒.

^{๔๙} กรมการศาสนา, หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายพุทธศักราช ๒๕๓๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔), หน้า ๘.

^{๕๐} ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, “ผลของการใช้กลุ่มสัมพันธ์และผลของการให้คำปรึกษากลุ่มที่มีต่อความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร), ๒๕๓๕, หน้า ๘๘.

ประเสริฐ เอื้อนครินทร์^{๕๑} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ความซื่อตรงไม่คดโกงทั้งกาย วาจา ใจ ทั้งตนเองและหน้าที่การงาน

อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์^{๕๒} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ความประพฤติที่ยึดหลักแห่งคุณธรรม ประพฤติด้วยความจริงใจทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งต่อตนเอง และต่อผู้อื่น และได้เสนอแนะแนวทางการแก้ไขและเสริมสร้างลักษณะนิสัยให้มีจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์พอสรุปใจความสำคัญกว้าง ๆ ดังนี้

๑. ให้เด็กได้อยู่ใกล้ชิดกับตัวอย่างที่ดี ได้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันจนเห็นคุณค่า

๒. เสนอปัญหาให้คิด เมื่อเด็กเห็นปัญหาของคนอื่นหรือสังคมที่ตนเป็นส่วนหนึ่ง มากๆ ก็จะนำไปเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของตนเอง ทำให้เกิดความสำนึกมากขึ้น และจะเปลี่ยนแปลงค่านิยม และพฤติกรรมของตนเองให้มีความซื่อสัตย์โดยไม่รู้ตัว

๓. จัดโอกาสให้เด็กได้ศึกษาหาประสบการณ์จากวิชาการบางอย่างซึ่งสามารถพัฒนา ค่านิยมได้ เช่น ศิลปะ ช่วยขัดเกลาจิตใจให้ละเอียดอ่อน มีความซื่อสัตย์ เป็นต้น

๔. สนทนาวิสาสะในชีวิตประจำวัน เมื่อได้พบเห็นหรือสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ทั้งในโรงเรียน และนอกโรงเรียน ในบ้านและนอกบ้านก็นำมาวิเคราะห์วิจารณ์กับเด็กได้

๕. สร้างคำขวัญที่คนส่วนใหญ่จะยอมรับนับถือร่วมกัน ทั้งนี้ต้องอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม

๖. จัดกิจกรรมแนะแนวโดยให้กระบวนการกลุ่ม เพื่อให้เด็กได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้และส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงามในทุก ๆ ด้านได้

โพธิ์ทอง จิตอ่อนน้อม^{๕๓} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ว่า หมายถึงการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง เป็นการประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมาทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น

^{๕๑} ประเสริฐ เอื้อนครินทร์, “การทดลองใช้เทคนิค “แม่บท” เพื่อพัฒนาจริยธรรมและความซื่อสัตย์” **ปริญญานิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร), ๒๕๒๔, หน้า ๒๒.

^{๕๒} อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์, “ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มที่มีต่อเจตคติเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖”, **ปริญญานิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวรพิษณุโลก), ๒๕๓๕.

^{๕๓} โพธิ์ทอง จิตอ่อนน้อม, “พฤติกรรมทางจริยธรรมของครูพลศึกษาในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา และนักเรียนในเขตการศึกษา ๗”, **ปริญญานิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก), ๒๕๒๕, หน้า ๗.

สรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์ เป็นสิ่งที่มาจากใจจริง ความซื่อสัตย์เป็นบ่อเกิดแห่งความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจ เราควรยึดถือคติพจน์ไทยโบราณที่ค่อนข้างถูกปฏิเสธแล้วในสังคมปัจจุบันว่า “ซื่อกินไม่หมด คดกินไม่นาน” คนทั่วไปอาจทิ้งในความสามารถ แต่เราควรให้คนประทับใจในลักษณะชีวิตความซื่อสัตย์ของเราด้วยในเส้นทางชีวิตที่ยาวไกล

ความซื่อสัตย์เป็นเรื่องที่พัฒนาได้และเราควรมีแรงบันดาลใจอยากเป็นคนซื่อสัตย์ได้ โดยตั้งคำถามว่า “เราอยากประสบความสำเร็จในระยะยาวหรือระยะสั้น” ความสำเร็จอย่างยั่งยืนริเริ่มได้ด้วยความตั้งใจจริงที่จะเอาชนะความท้อถอยที่พร้อมจะเกิดขึ้นในจิตใจของเรา

๒.๔.๖ คุณธรรมจริยธรรมด้านความเสียสละ

ถ้าคนเรามีความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อผู้อื่น เหมือนอุ้มชูตนเอง ความมีน้ำใจกว้างขวางเป็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นเยี่ยม ความมีอัธยาศัยเป็นกันเองในที่ทั้งปวง แต่ไม่ให้เสียระเบียบ และความมีนิสัยไม่เกียจคร้าน ยังได้ทำการมากก็ยิ่งเห็นเป็นเกียรติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประมุขของหน้าที่การงาน ฉะนั้นความเสียสละจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้กับนักเรียน ซึ่งคุณธรรมด้านการเสียสละมีผู้กล่าวดังนี้

Seglow^{๔๔} ได้กล่าวถึงการเสียสละเป็นการไม่เห็นแก่ตัว เป็นการให้ที่มีแรงผลักดันมาจากความต้องการให้สิ่งดี ๆ แก่ผู้อื่น โดยการเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นไม่ต้องใช้เวลาหรือคำนึงถึงปัจจัยว่าผู้ใดที่เราควรช่วย เช่น จะช่วยเหลือคนไหน คนที่มีฐานะจนแค่ไหนจึงควรจะช่วย เป็นต้น แต่มนุษย์ควรเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเหมาะสมกับตน

กชกร จินตณสฤติ^{๔๕} ได้ให้ความหมายของความเสียสละ ว่าคือการกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น ช่วยเหลือเจือจานแก่บุคคลที่ควรให้ เพื่อให้เขาได้รับความสะดวก มีความพอใจ การให้การบริจาค การยอมเสียสิทธิ์ หรือสละสิ่งที่เราควรได้รับให้แก่ผู้อื่น โดยพฤติกรรมของผู้ที่มีความเสียสละ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. การให้ทางกาย เช่น ช่วยเหลือผู้อื่นทำธุรกรรมที่ไม่มีโทษ ไม่นิ่งดูเฉยช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

๒. การให้ทางวาจา เช่น ช่วยเหลือให้คำแนะนำทั้งในทางโลกและทางธรรมช่วยเหลือเขาเป็นธุระให้สำเร็จประโยชน์

^{๔๔} Seglow Jonatham, *The Ethics of Altruism*, (London : Frank Cass, 2004), p. 20.

^{๔๕} กชกร จินตณสฤติ, “การพัฒนาคุณธรรมด้านการเสียสละที่ได้จากการอ่านวรรณกรรมสำหรับเด็กของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอนุบาลบุรีรัมย์”, *วิทยานิพนธ์*, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๔๕, หน้า ๑๒.

๓. การให้ทางสติปัญญา เช่น ช่วยแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา ช่วยแก้ปัญหาเดือดร้อนแก่คนที่ไม่ทำผิด ช่วยคิดหาแนวทางที่ถูกที่ชอบ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้อื่นตามกำลังสติปัญญา

๔. การให้ด้วยกำลังทรัพย์ เช่น แบ่งปันเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ผู้ที่สมควรให้ แบ่งปันเงินทองให้แก่ผู้ที่สมควรให้ การสละทรัพย์เพื่อสาธารณกุศล เป็นต้น

๕. การให้ทางใจ เช่น ยินดีเมื่อผู้อื่นพลั้งพลาด ไม่นึกสมน้ำหน้าผู้อื่น ไม่อยากขโมย อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

กมลชนก ภิรมย์ศิริพรรณ^{๕๖} ได้สรุปความหมายของการเสียสละว่า หมายถึง การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควรให้ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังใจ รวมทั้งการรู้จักยอมเสียประโยชน์ส่วนตัว เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวมมากกว่า

จันทนะ วิไลพัฒน์^{๕๗} ได้สรุปถึงการเสียสละว่า หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจ โอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น คอยเอื้อเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ลดความเห็นแก่ตัว รู้จักแบ่งปัน ยอมเสียสิทธิ หรือสละสิ่งที่เราควรได้รับหรือมีอยู่น้อยให้แก่ผู้อื่น ร่วมบริจาค ร่วมสร้างประโยชน์ หรือกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสังคม และต่อส่วนรวมด้วยความจริงใจโดยไม่หวังผลตอบแทน นอกจากนี้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ยังรวมถึงการรู้จักให้อภัยผู้อื่น รู้จักระงับอารมณ์ของตน ไม่แสดงกิริยา วาจาไม่สุภาพ ไม่โลภ ไม่ละเมิดสิทธิหรือก้าวกาสิทธิของผู้อื่น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

ณรงค์ ศิลารัตน์^{๕๘} ให้ความหมายของความเสียสละไว้ว่า หมายถึง การรู้จักยอมสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการปันแก่คนที่ควรให้ด้วย กำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังสติปัญญา

^{๕๖} กมลชนก ภิรมย์ศิริพรรณ, “คู่มือพัฒนาความเสียสละของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๑”, สารนิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๕, หน้า ๒๓.

^{๕๗} จันทนะ วิไลพัฒน์, “การพัฒนาพฤติกรรมด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการเสียสละของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โดยการใช้กระบวนการสร้างค่านิยม”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๔๒, หน้า ๑๑.

^{๕๘} ณรงค์ ศิลารัตน์, “ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ), ๒๕๔๔, หน้า ๓.

บรรทม มณีโชค^{๕๕} ได้ให้ความหมายของคุณธรรมจริยธรรมความเสียสละไว้ว่า

๑. การให้ปัน หมายถึง การช่วยเหลือหรือให้ผู้อื่นในด้าน ทรัพย์ สิ่งของ ความรู้ และแรงงาน

๒. การเห็นแก่ส่วนรวม หมายถึง การอุทิศตนทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวม

๓. ความมีน้ำใจ หมายถึง ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นในด้านการพูด และการกระทำโดยให้กำลังใจ และแสดงความเห็นใจผู้อื่น

๔. การไม่เอาเปรียบผู้อื่น หมายถึง การสละทรัพย์ สิ่งของ และแรงงานของตนเท่ากันหรือมากกว่าผู้อื่น

จากความหมายของคุณธรรมจริยธรรมด้านความเสียสละข้างต้นพอสรุปได้ว่าความเสียสละ หมายถึง การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจ โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือในด้านทรัพย์ สิ่งของ แรงกาย สติปัญญา ความสามารถ เวลา และวาจา การเสียสละนั้นเป็นการขจัดความเห็นแก่ตัวออกจากตนเอง และมุ่งสู่ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่

๒.๕ การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน

๒.๕.๑ แนวคิดในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา

ประเวศ วะสี^{๖๐} กล่าวถึงระบบการศึกษาที่มีคุณธรรมนำความรู้ว่า อุปสรรคของการพัฒนาจริยธรรม คือ ระบบการศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง เน้นว่าเรียนวิชาอะไร ได้ใช้ตำราอะไร สอบวิชาอะไร และสำเร็จวิชาอะไร เรื่องนี้ท่านเจ้าคุณพรหมคุณาภรณ์ พุฒมา ๒๐-๓๐ ปี ว่าเป็นการศึกษาแยกส่วน แยกการศึกษาจากชีวิต เด็กไม่อยากคุยกับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เพราะคุยแล้วไม่ได้คะแนน ไปอยู่ในการ ท่องตำรา แท้จริง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย มีความรู้ในตัวมาก น่าจะเรียนรู้

วิจิตร ศรีสอ้าน^{๖๑} กล่าวว่า หากนำจริยธรรมไปทำเป็นวิชา จริยธรรมก็จะไม่เกิด เพราะจริยธรรมไม่ใช่วิชา ท่านอาจารย์พุทธทาสจะย้ำว่า การเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด คือการปฏิบัติและการได้ผลจากการปฏิบัติที่เรียกว่าปฏิบัติ คือผลจากการปฏิบัติ

^{๕๕} บรรทม มณีโชค, “การศึกษารูปแบบของข้อคำถามวัดลักษณะนิสัยด้านความเสียสละชนิดข้อความและชนิดสถานการณ์ที่มีผลต่อคุณภาพของแบบทดสอบ”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๓๐, หน้า ๖-๗.

^{๖๐} ประเวศ วะสี, ระบบการศึกษาที่คุณธรรมนำความรู้, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล นนทบุรี, ๒๕๕๐), หน้า ๓-๕

^{๖๑} วิจิตร ศรีสอ้าน, คุณธรรม ๘ ประการ, สยามรัฐ ฉบับประจำวันศุกร์ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๐, หน้า ๕.

เพชร ฐปะวิเชตร^{๖๒} กล่าวว่า การสร้างคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา มีสถานศึกษาเป็นจำนวนมากที่ได้ละเลย หรือขาดความเข้มแข็งในการที่จะรักษาหรือส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของบุคลากร ทั้งที่เป็นผู้สอนและผู้เรียน ทั้งนี้เพราะมีการมุ่งเน้นการผลิตคนให้มีความรู้ เป็นปริญญามากกว่าปัญญาชน หรือบางแห่งผลิตคนแต่เป็นคนที่ไม่มีความรู้ ความสามารถ เพียงพอมีแต่วุฒิการศึกษา เป็นเครื่องประดับเท่านั้น หรือผลิตคนที่มีความรู้แต่ขาดคุณธรรมและจริยธรรม หรือมีทัศนคติและค่านิยมที่ผิด ๆ จนทำให้คนในสังคมวัดคุณค่ากันที่ผลประโยชน์ การมุ่งหาสิ่งตอบสนองความต้องการของตนเองอย่างขาดคุณธรรมประจำใจมีความฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย การเอาเปรียบซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังได้ให้ความเห็นว่าการแก้ไขหรือการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษา ครู อาจารย์มีส่วนสำคัญในการนำและการสร้างคุณธรรมจริยธรรม เพราะเป็นเรื่องภายในจิตใจที่สะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมภายนอก ครูจึงควรเป็นแบบอย่างที่ดี ครูจะต้องสร้างจิตใจที่มีความเมตตา กรุณาต่อนักเรียน มีความปรารถนาดีต่อนักเรียน การสอนทุกครั้ง จะต้องสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมและทักษะชีวิต ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ครู ต้องหมั่นหาบทความรายงานการวิจัยงานเขียน เรื่องราว หรืออาจสร้างบทความที่ดี ที่สร้างคุณธรรมจริยธรรมให้แก่สังคมและนำมาเผยแพร่ให้กับนักเรียนในห้องเรียนหรือติดบอร์ด เพื่อให้มีการอ่านอย่างทั่วถึงอยู่เสมอ ครูต้องมีการณรงค์ส่งเสริมยกย่อง ประกาศให้รางวัลแก่ผู้เรียน หรือคนในสังคมที่ทำความดี ความงาม มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยกย่อง และเป็นแบบอย่าง ขณะเดียวกัน นักเรียนที่ขาดคุณธรรม จริยธรรมที่ดิ่งมาม ครูจะต้องให้อภัยและให้โอกาส สนับสนุนให้นักเรียนคนนั้นกลับตัวกลับใจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเสียใหม่ อย่างอดทนอดกลั้นและทุ่มเท

วิจิตร ศรีสอาน^{๖๓} ได้กล่าวตอนหนึ่งในการประชุมและปาฐกถาพิเศษ เรื่องพลังเยาวชนเพื่อสร้างคุณธรรมว่า โรงเรียนแต่ละแห่งต้องสร้างวัฒนธรรมโรงเรียนที่เน้นคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ เพื่อให้ได้เด็กดีมีความรู้ อยู่ดีมีความสุข

สุมน อมรวิวัฒน์^{๖๔} กล่าวถึงขุมความรู้ หรือปัญญาธรรมว่า เป็นหลักการระบบความเชื่อที่คนได้รวบรวมสะสมจากประสบการณ์อันยาวนาน และได้ถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมา และ

^{๖๒} เพชร ฐปะวิเชตร, “เอกสารรวบรวมบทความทางวิชาการ” บทความพิเศษ และบทความงานวิจัยของอาจารย์ (เอกสารอัดสำเนา)

^{๖๓} วิจิตร ศรีสอาน, คุณธรรม ๘ ประการ, สยามรัฐ ฉบับประจำวันศุกร์ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๐, หน้า ๕.

^{๖๔} สุมน อมรวิวัฒน์, บทบาทของสถาบันการศึกษาต่อการพัฒนาจิตใจ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล นนทบุรี, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ อย่างแยกและกลมกลืนกัน การสั่งสอน อบรม บ่มนิสัย เป็นวิธีการสอนแบบไทยที่น่าจะนำมาใช้พัฒนาจิตใจ โดยปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคม

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ^{๖๕} ได้กล่าวถึงการวัดจริยธรรมว่า การพัฒนาจริยธรรมไม่ใช่สิ่งที่ติดมาแต่กำเนิด แต่จริยธรรมเกิดจากสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ แต่คุณภาพในการเรียนรู้และสั่งสมจริยธรรมแต่ละคนแตกต่างกัน บางคนมีสำนึกทางจริยธรรมตั้งแต่เล็ก ๆ บางคนโตแล้วยังไม่มีสำนึกทางจริยธรรม โครงสร้างทางสมอง โครงสร้างการรับรู้ และโครงสร้างของการมีสำนึกบาปบุญคุณโทษ เป็นสิ่งสำคัญมากที่ก่อร่างสร้างมนุษย์แต่ละคนให้เป็นตัวตนคนหนึ่ง ให้คนภูมิใจและเสียใจในความเป็นตัวตนของตน ผลจากโครงสร้างทางสมองและอวัยวะสั่งการของร่างกายให้คนแสดงออกทางจริยธรรมแตกต่างกัน หลายคนจึงยกให้เป็นผลมาจากยีน (Genetic) แต่ก็ให้น้อยกว่าสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นสภาพของสังคมทั้งหลายที่คนนั้นเจริญเติบโตขึ้นหรือได้เรียนรู้มีประสบการณ์ทางจริยธรรมจากสังคมนั้น ๆ ครอบครัว เพื่อน โรงเรียน สื่อ ล้วนมีอิทธิพลในการพัฒนาจริยธรรมอย่างมาก นอกจากนี้ยังได้อ้างถึงทอมมัส ได้สรุปองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์ของเด็กกับสิ่งแวดล้อม ๔ อย่างคือ ความถี่ของประสบการณ์เด็กจากสิ่งแวดล้อม ชีวิตเด็กในจุดใดที่มีสิ่งแวดล้อมให้ประสบการณ์ต้นแบบของคนในสังคมที่อาศัยอยู่ และผลพวงของการแสดงออกทางจริยธรรมในสังคมนั้น

นภาพร ณ เชียงใหม่ และคณะ^{๖๖} ได้กล่าวถึงบทความเรื่อง “คุณธรรมจริยธรรมสามารถสอนได้ หรือไม่” โดยเป็นบทความที่ลงตีพิมพ์ใน The Wall Street Journal ได้กล่าวว่า การเปิดสอนวิชาคุณธรรม จริยธรรมไม่สามารถสอนได้ ในเวลานั้นมีนักจิตวิทยาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการสอนคุณธรรม จริยธรรม ชื่อ James Rest ได้ออกมาเขียนบทความโต้แย้ง โดยนำแนวคิดของนักปรัชญาชื่อโซเครตีส (Socrates) ที่ได้กล่าวอย่างชัดเจนว่า คุณธรรมจริยธรรมเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องประพจน์ และจะต้องกระทำความรู้เรื่องคุณธรรม จริยธรรมเป็นเรื่องสอนได้ ซึ่งมุมมองในงานวิจัยของ James Rest ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาได้สรุปเทคนิคการสอนเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมมีดังนี้

๑. การแสดงออกที่ปรากฏของคนวัย ๒๐-๓๐ ปี ในปัจจุบันเป็นเรื่องที่สำคัญของการสอนเพื่อสร้างกลยุทธ์การแก้ปัญหาพื้นฐานในเนื้อหาจริยธรรมของคน

^{๖๕} ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, ^{๖๕} การวัดด้านจิตพิสัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุวิริยา ยาศาสตร์, (๒๕๔๓), หน้า ๑๖๕-๑๗๐.

^{๖๖} นภาพร ณ เชียงใหม่ และคณะ, “เทคนิคการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษา” มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗, หน้า ๑๕-๒๑.

๒. การเปลี่ยนแปลงนี้เชื่อมโยงกับพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงที่ว่าบุคคลจะรับรู้สังคมอย่างไร เขาและเธอจะมีบทบาทในสังคมอย่างไร

๓. ขยายไปที่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีความสำคัญกับจำนวนปีของการศึกษาภาคปกติ

๔. ความพยายามจัดการศึกษาแบบทางการในหลักสูตรมีอิทธิพลที่รับรู้ถึงปัญหาคุณธรรมจริยธรรมมีอิทธิพลต่อกระบวนการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลที่สามารถแสดงถึงผลกระทบของการกระทำ

๕. การศึกษาชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมของคนมีอิทธิพลจากการรับรู้คุณธรรม จริยธรรม และการตัดสินใจต่าง ๆ ทางด้านคุณธรรม จริยธรรม

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงงานของนักจิตวิทยาของมหาวิทยาลัยฮาวาร์ดชื่อลอเรนซ์ โคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg) ผู้เสนองานทฤษฎีการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning) โดยโคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้ยึดถือทฤษฎีพัฒนาการด้านสติปัญญาของเพียเจต์ (Piaget) มาเป็นหลักในการสร้างทฤษฎีพัฒนาการด้านจริยธรรมและมีความเชื่อว่า การศึกษาเรื่องคุณธรรม จริยธรรมสามารถสอนให้ประสบผลสำเร็จได้ในรูปแบบการสอนแบบเป็นทางการ (Formal Education)

โคลเบอร์ก (Kohlberg)^{๖๗} ได้อภิปรายถึง ผู้คนที่เผชิญหน้ากับสถานการณ์ยากลำบากทางคุณธรรม จริยธรรม ไปตามระดับขั้นของคุณธรรม จริยธรรมที่มีอยู่ในแต่ละคนโดยจะพัฒนาไปสู่การมีคุณธรรม จริยธรรมในระดับที่สูงขึ้นได้ของการมีเหตุผลในคุณธรรม จริยธรรม หมายความว่า การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้จะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคล ที่มาจากระดับที่แตกต่างกัน บุคคลอาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้ และบุคคลที่มีการกระทำที่เหมือนกันแต่เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำอาจมีระดับของคุณธรรม จริยธรรมแตกต่างกันได้

โคลเบอร์ก (Kohlberg)^{๖๘} ได้พัฒนาการสอนคุณธรรม จริยธรรมในชุมชนและโรงเรียน โดยมองว่า เด็กมีการตัดสินใจเรื่องคุณธรรม จริยธรรมของคนขึ้นอยู่กับสภาพสังคมที่เกี่ยวข้องและภายใต้อารมณ์ที่หลากหลายรวมกับความรัก การเชื่อฟัง ความมีน้ำใจ และสิ่งที่กระทบจิตใจเด็กจะกลายเป็นคนประพฤติด้านคุณธรรม จริยธรรม

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๖๘} อ้างแล้ว, หน้า ๓๕.

บลูม (Bloom)^{๖๕} ได้จำแนกจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หรือด้านความรู้ความเข้าใจ จุดมุ่งหมายทางด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หรือด้านปฏิบัติ การกระทำ และจุดมุ่งหมายทางด้านจิตพิสัย (Affective Domain) หรือด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และเจตคติทางจิตพิสัย บลูม (Bloom) ได้จำแนก จุดมุ่งหมายออกเป็น ๔ ระดับ ซึ่งสามารถอธิบายขั้นตอนสำคัญของการเกิดเจตคติ และการพัฒนาลักษณะนิสัยได้ ดังนี้

๑. ขั้นการรับรู้ (Perceiving Or Receiving) การที่บุคคลจะเกิดการพัฒนาลักษณะนิสัยใด ๆ ได้ บุคคลนั้นจะต้องมีโอกาสได้รับรู้และใส่ใจในสิ่งนั้น ๆ ก่อน ดังนั้นหากเราต้องการจะพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมใด ๆ ให้แก่บุคคล เราจึงต้องพยายามจัดสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการรับรู้และความสนใจในคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมนั้น ๆ

๒. ขั้นตอนการตอบสนอง (Responding) แม้บุคคลได้รับรู้ และเกิดความสนใจสิ่งนั้นแล้ว แต่หากไม่มีโอกาสได้ตอบสนองต่อสิ่งนั้น ความสนใจนั้นก็จะไม่ได้รับการพัฒนาไปจนถึงระดับการพัฒนา เป็นลักษณะนิสัย ดังนั้น ในการสอนจึงจำเป็นต้องพยายามให้บุคคลนั้นมีโอกาสตอบสนอง ต่อสิ่งนั้นและเกิดความรู้สึกพึงพอใจ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นพัฒนาความสนใจที่มีอยู่มากขึ้น

๓. ขั้นตอนการเห็นคุณค่า (Valuing) หากบุคคลมีโอกาสดตอบสนองต่อสิ่งใดแล้วได้รับผลที่พึงพอใจ บุคคลนั้นก็จะเริ่มเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น ดังนั้น หากเราสามารถจัดประสบการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ให้บุคคลนั้นได้รับผลประโยชน์จากการปฏิบัติตามคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมที่ต้องการก็จะช่วยให้บุคคลนั้นเห็นคุณค่าของการปฏิบัติ และเต็มใจที่จะปฏิบัติ เช่น นั้นต่อไป

๔. ขั้นตอนการจัดระบบ (Organizing) การที่บุคคลเห็นคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมใด ๆ แล้ว จะสามารถพัฒนาขึ้นไปเป็นลักษณะนิสัยได้นั้นบุคคลนั้นจะต้องมีการนำไปปฏิบัติหรือนำไปใช้ในระบบชีวิตของตน จึงเป็นระเบียบหรือระบบในการปฏิบัติตนตามคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมนั้น ๆ ในวิถีการดำเนินชีวิตของตน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลนั้นได้ก้าวไปสู่ขั้นสูงสุดของการพัฒนาทาง ด้านจิตพิสัย คือการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย

^{๖๕} พัฒนา ว่องชนาการ, “การดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียนโกวิทท้าวรังเชียงใหม่”, ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (การบริหารการศึกษา) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๑, หน้า ๑๑-๑๓.

๕. ขั้นตอนการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย (Characterization) บุคคลที่สามารถปฏิบัติตนตามคุณธรรม จริยธรรม หรือ ค่านิยม ที่ยึดถือในวิถีการดำเนินชีวิตของตนอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็จะพัฒนาถึงขั้นการ เป็นลักษณะนิสัยของตนซึ่งนับเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาทางด้านจิตพิสัย

จากแนวคิดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมใด ๆ ให้แก่บุคคล เพื่อให้เป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้น สามารถทำได้

พัฒนา ว่องชนาการและทศนา เขมมณิ ระบุนไว้ ๕ ประการคือ^{๓๐}

๑. จัดสิ่งเร้าให้บุคคลนั้นได้รับรู้และเกิดความสนใจในเรื่องที่ต้องการปลูกฝัง
๒. จัดกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่ช่วยให้บุคคลนั้นได้รับการตอบสนองในเรื่องนั้น และเกิดความพึงพอใจ

๓. ช่วยให้ผู้บุคคลเห็นคุณค่าของเรื่องนั้น โดยการช่วยให้เขาได้เห็นประโยชน์ ได้รับประโยชน์หรือเกิดความพึงพอใจในค่านิยมนั้น

๔. ช่วยให้ผู้บุคคลนั้นมีโอกาสจัดระเบียบในการนำเรื่องนั้นไปใช้ในระบบชีวิตของตน

๕. ช่วยให้ผู้บุคคลนั้นได้ลงมือปฏิบัติตนตามค่านิยมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ จนกระทั่งปฏิบัติได้เป็นลักษณะนิสัย

พนัส หันนาคินทร์^{๓๑} ได้กล่าวถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ควรจะต้องปลูกฝังแก่นักเรียนว่า เป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่จะต้องพยายามปลูกฝังคุณสมบัติที่ดี และพยายามไถ่ถอนคุณสมบัติอันไม่พึงปรารถนาให้ออกไปจากจิตใจของเยาวชนเพื่อความมั่นคงของประชาชาติ คุณสมบัติเหล่านี้มีทั้งค่านิยมและเครื่องซึ่งบ่งค่านิยมทั้งที่เป็นค่านิยมที่คงตัวหรือที่อาจจะต้องค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามความเหมาะสมก็ตามคุณสมบัติที่น่าจะได้ปลูกฝังให้แก่ นักเรียนของเราคือความยึดมั่นในวัฒนธรรมและค่านิยมอันดีงามของไทย เป็นผู้มีระเบียบวินัย รู้จักสิทธิและหน้าที่ของประชาชน ตามระบอบประชาธิปไตย ความสามัคคีในหมู่คณะและระหว่างกลุ่มชนในชาติ ยึดมั่นในคำสอนศาสนา มีความขยันมานะอดทนในการประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่มีความกตัญญู กตเวทีต่อผู้มีพระคุณ การพัฒนาสมรรถภาพส่วนบุคคล มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ มีความเป็นเสรีในการคิด สร้างสรรค์ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีความซื่อสัตย์สุจริตไม่นิยมการได้สิ่งต่างๆ มาด้วยความทุจริต รู้จักพึ่งตนเอง มีความขยันขันแข็ง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค จดมุ่งหมาย

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, ๒๕๔๕, หน้า ๑๕-๒๐.

^{๓๑} พนัส หันนาคินทร์, การสอนค่านิยมและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พัฒนาศ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

สำคัญในการพัฒนาสมรรถภาพส่วนบุคคลก็คือ การสร้างความเป็นเสรีให้แก่บุคคล ผู้ที่ได้รับการศึกษาควรจะได้รับพัฒนาสมรรถภาพในส่วนบุคคลของตนเป็นอย่างดี กล่าวคือรู้จักตนเอง ให้สมกับที่ได้เกิดมาเป็นสมาชิกในสังคมมนุษย์ เช่น รู้จักและมีความสามารถในการพูด คิด เขียน อ่าน รู้จักรักษาสุขภาพทั้งทางกายและทางจิต ทั้งส่วนตัวและของสังคม ความสามารถในการเชิงเศรษฐกิจ คุณสมบัติที่เราต้องการปลูกฝังให้นักเรียนชั้นประถมและมัธยมศึกษาในเรื่องนี้ก็คือ การรู้จักเป็นผู้บริโภค ที่ดี รู้จักใช้จ่ายใช้สอยเงินอย่างมีประโยชน์ รู้จักการเก็บหอมรอมริบ มีความมัธยัสถ์ ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักสงวนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่รังเกียจการทำงานที่สุจริต และรู้จักหลักการและวิธีการของสหกรณ์ รู้จักการประสานประโยชน์ของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล พลเมืองที่ดีของชาติ ควรมีความสามารถในการใช้จ่ายใช้สอยทรัพย์ที่หามาได้โดยได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่า ควรรู้จักการสงวนทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นสมบัติร่วมกันของประชาชน การรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมซึ่งกำลังเสื่อมโทรมลงทุกขณะเพราะความประมาทและการไม่รู้จักใช้ ควรรู้จักการวิเคราะห์ข่าวสารและข้อมูลต่าง ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกใช้สินค้าและบริการต่างๆ ที่มีการเสนอในท้องตลาด รู้จักการประหยัดและการลงทุนเพื่อผลตอบแทนในอนาคต ปัญหาที่น่าห่วงอีกประการหนึ่งก็คือการหมกมุ่นในการพนัน และปัญหาเรื่องยาเสพติด เป็นหน้าที่ของโรงเรียนจะต้องกวดขันอย่าง เข้มงวดในอบายมุขทั้งสองประการนี้ เพราะสิ่งชั่วร้ายและอาชญากรรมต่าง ๆ มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้ง่าย จากอบายมุขทั้งสองประการนี้ ความเป็นผู้ตั้งอยู่ในจริยธรรม โรงเรียนทุกประเภทจะต้องเป็นแหล่งที่ปลูกฝังจริยธรรม ความมีน้ำใจนักกีฬา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวมและความอยู่รอดของประเทศชาติ รู้จักรับฟังความเห็นของผู้อื่น มีหิริโอตตปัสะ และรู้จักทำงานร่วมกับคนอื่นอย่างมีประสิทธิภาพ คุณค่าทางจริยธรรมนั้นจำเป็นจะต้องมีรากฐานมาจากความเข้าใจในวัฒนธรรมและอารยธรรมของตนเองและของเพื่อนร่วมโลก โดยเฉพาะวัฒนธรรมและอารยธรรมของตนเอง ดังนั้น การศึกษาจึงต้องมุ่ง เสริมสร้างและปลูกฝังความรู้และความเข้าใจตลอดจนความซาบซึ้งในวัฒนธรรมและอารยธรรมของตนอย่างแน่นแฟ้นด้วย หากคุณค่าทางจริยธรรมของคนในชาติเสียไป ก็หมายถึง การขาดองค์ประกอบที่สำคัญในความ เป็นชาติ คุณสมบัติสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่จะต้องเน้นเป็นพิเศษคือการรู้จักทำงานร่วมกับคนอื่น การทำงานร่วมกับคนอื่นนั้นย่อมจะเรียกร่องคุณสมบัติอย่างอื่นตามมา เช่น การรู้จักเสียสละ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น รู้จักการผ่อนหนักผ่อนเบา และรู้สึกละอายต่อการหลีกเลี่ยงจากหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมา ความจริงนั้น เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าในสภาพแห่งสังคมปัจจุบันการร่วมมือกันทำงานเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ โรงเรียนจำเป็นจะต้องหาวิธีปลูกฝังความสามารถในเรื่องนี้ให้เป็นผลสำเร็จด้วย ความยึดมั่นในความรักชาติ ความรู้สึกในเรื่องชาตินิยม ยึดมั่นในอุดมการณ์แห่งชาติ และมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เราย่อมประจักษ์ชัดอยู่แล้วว่าความอยู่รอด

ของประเทศชาติและความรุ่งเรืองของชาติ ย่อมขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ที่ประชาชนมีต่อชาติ หากประชาชนมีความรักชาติและมีความรู้สึกเรื่องชาตินิยมเป็นอย่างดีแล้วก็เป็นที่น่าใจได้ว่าเราจะมีภูมิป้องกันการทำลายในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะเป็นบ่อนทำลายชาติ

๒.๖ กระบวนการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ^{๓๒} ได้กล่าวถึงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมว่า ต้องดำเนินการพัฒนาร่วมกันทั้งระบบในโรงเรียนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนได้แก่ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน สำหรับขั้นตอนในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมี ๗ ขั้นตอนคือ

๑. ศึกษาปัญหาเพื่อกำหนดปรัชญา นโยบาย และเป้าหมายของโรงเรียน
๒. จัดตั้งองค์กรในโรงเรียนและพัฒนานุเคราะห์
๓. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน
๔. จัดตั้งองค์กรนักเรียน
๕. จัดกิจกรรมในหลักสูตรให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาคุณลักษณะด้าน

จิตพิสัย

๖. จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
๗. ประเมินผล

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงแนวทางในการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมดังนี้

ก. แนวทางการศึกษาปัญหาเพื่อกำหนดปรัชญา นโยบายและเป้าหมายของโรงเรียนมีดัง ต่อไปนี้

๑. สำรวจสภาพปัญหาในเรื่องจริยธรรมด้านต่าง ๆ ภายในโรงเรียน เช่น การตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทนว่าอยู่ในสภาพเช่นไร เป็นต้น
๒. พิจารณาแนวโน้มในอนาคตที่สังคมต้องการให้มีคุณลักษณะอย่างไร เช่น สังคมต้องการให้คนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นต้น
๓. นำผลจากการดำเนิน ในข้อ ๑.๑ และ ๑.๒ มาพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นปัญหา และในอนาคตสังคมต้องการให้คนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

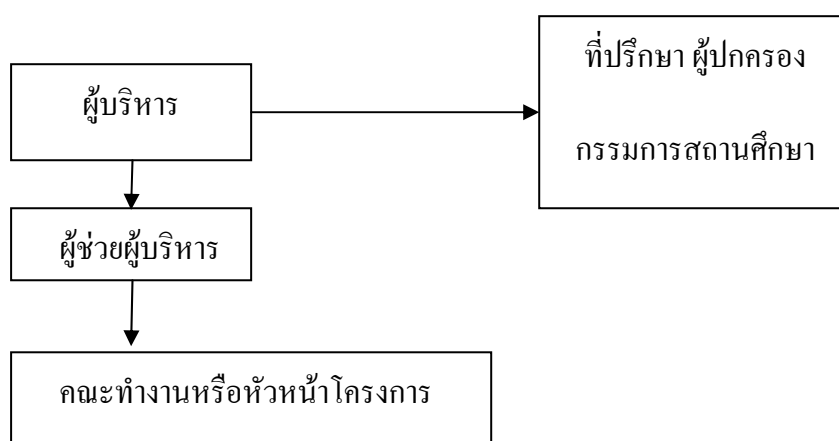
^{๓๒} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัย.

(กรุงเทพมหานคร: กุรุสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓-๓๗.

ข. แนวทางในการจัดตั้งองค์กรในโรงเรียนและพัฒนาบุคลากร

๑. การจัดตั้งองค์กร รูปแบบในการจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตพิสัย
ทั้งระบบโรงเรียนมีรูปแบบดังแผนภูมิที่ ๒.๑

แผนภูมิที่ ๒.๑ รูปแบบในการจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตพิสัย ทั้งระบบ
โรงเรียน^{๓๓}

ที่มา : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า ๓๕.

บทบาทหน้าที่ของฝ่ายต่างๆ มีดังต่อไปนี้

๑. บทบาทหน้าที่ของผู้บริหาร

๑) ให้นโยบายมอบหมายงานตั้งคณะกรรมการ

๒) ให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ

เช่น ติดต่อกับชุมชน เป็นต้น

๓) ติดตามกำกับดูแล

๒. บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ

๑) สำรวจปัญหา

^{๓๓} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการกรมวิชาการ, คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัย,
กรุงเทพมหานคร: ครูสภา, ๒๕๓๕ หน้า ๓๕.

๒) เสนอแนะกิจกรรมในหลักสูตร กิจกรรมเสริมหลักสูตร หรือนวัตกรรมทางการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จ

๓) ทำหน้าที่ประสานงาน สร้างความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้ง ในและนอกโรงเรียน เช่นจัดประชุมชี้แจง

๔) ติดตามผล กระบวนการทำงาน สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

๓. บทบาทและหน้าที่ของครู

๑) ร่วมมือเพื่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและดำเนินงานทั้งการเผยแพร่การสอน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร

๒) ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี

๓) หาวิธีการใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน

๔. บทบาทหน้าที่ขององค์กรนักเรียน

๑) ช่วยดูแลกำกับการปฏิบัติตนของนักเรียน

๒) สร้างความสำนึกให้นักเรียนประพฤติตัวให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นทั้งต่อตัวนักเรียนในองค์กรเอง และนักเรียนคนอื่น

๕. บทบาทและหน้าที่ของที่ปรึกษาคือให้คำปรึกษาและให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในการพัฒนาจิตพิสัย

ค. แนวทางในการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียน เป็นหน้าที่ของผู้บริหารและคณะทำงาน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๑ ประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจในแนวทางพัฒนาจิตพิสัย

๒ ใช้ระบบกลุ่มในการพัฒนา เช่น แบ่งกลุ่มการทำงาน และมีหัวหน้ากลุ่มรับผิดชอบ เป็นต้น

๓ อบรมผู้นำนักเรียน

๔ จัดประชาสัมพันธ์ เช่น ข่าวสาร จุลสารให้ความรู้ จดหมายข่าว เป็นต้น

๕ ติดตามผล

ง. แนวทางในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน มีแนวทางดังนี้

๑. จัดประชุมชี้แจง

๒. ขอความร่วมมือให้ผู้ปกครองประเมินการพัฒนาจิตพิสัยของนักเรียนที่บ้าน

๓. จัดให้มีการพบปะผู้ปกครอง เช่น การเยี่ยมบ้าน หรือเชิญมาร่วมกิจกรรมที่โรงเรียน ครูไปร่วมกิจกรรมสำคัญ ที่หมู่บ้าน

๔. ครูควรจัดกิจกรรมพัฒนาจิตพิสัยเมื่อเด็กนำไปปฏิบัติให้ผู้ปกครองเห็นจะทำให้ผู้ปกครองเห็นคุณค่าและเกิดความสำนึกที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาจิตพิสัย

๕. โรงเรียนขอความร่วมมือจากสถาบันทางศาสนาในชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ ชาวบ้าน เพื่อเข้ามาช่วยกันพัฒนาจิตพิสัย

๖. แนวการจัดองค์กรนักเรียน เป็นการจัดให้นักเรียนทำงาน เช่น จัดสถานนักเรียน จัดกลุ่มสีของนักเรียน เป็นต้น เพื่อบริการนักเรียนและอำนวยความสะดวกในการดำเนินงาน เพื่อพัฒนา จิตพิสัย ซึ่งการจัดองค์กรของนักเรียนและการบริการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นี้ อาจจะทำโดยนักเรียนหรือครูก็ได้

๗. แนวการจัดกิจกรรมในหลักสูตรให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาจิตพิสัย ในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ในห้องเรียนนั้น ครูทุกคนต้องมีความพร้อมใจที่จะร่วมกันจัดกิจกรรมในห้องเรียนให้สอดคล้องกับปรัชญาโรงเรียนด้วยการร่วมกันกำกับดูแลนักเรียนให้เป็นไปตามข้อตกลง เช่น การตรงต่อเวลา ครูทุกคนต้องร่วมกันดูแลเรื่องการเข้าห้องเรียนการส่งงานของนักเรียนเรียนให้ตรงเวลา เป็นต้น

๘. แนวทางการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ได้แก่

๑ การจัดชุมนุมต่าง ๆ

๒ การจัดประกวดต่าง ๆ

๓ การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับพัฒนานิสัย เช่น การจัดกิจกรรมแบบ ๕ ค

ค ที่ ๑ ตระหนัก คือ สร้างกิจกรรมให้นักเรียนตระหนักว่าตนเองเป็นคนอย่างไร

ค ที่ ๒ ด้นแบบ คือ ให้นักเรียนหาคนดีหรือต้นแบบที่ดีของสังคมเป็นอย่างไร

ค ที่ ๓ ตัวเสริมแรง คือ หาวิธีการเสริมแรงที่เด็กทำดี เป็นการเสริมแรงกระตุ้นให้คนอื่นเห็นเป็นแบบอย่าง

ค ที่ ๔ ควบคุมตนเอง

ค ที่ ๕ ติดตามประเมินผล

๙. แนวทางการประเมินผลการพัฒนาจิตพิสัย ในการประเมินผลการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องหลายอย่างที่ครูควรประเมินเช่นสภาพแวดล้อม ตัวนักเรียน ตัวครู หรือกระบวนการที่ครูใช้ในการพัฒนา การประเมินอาจใช้ได้หลาย ๆ วิธีเช่นการสังเกต การประเมินตนเอง การสัมภาษณ์ การใช้สังคมมิติ การให้กลุ่มรายงาน เป็นต้น

จากแนวคิดการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษาสามารถ สรุปได้ถึง ความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม ได้ดังนี้

๑. ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐาน หรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลาย เป็นตัวกำหนดการแสดงออกว่าควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งจะช่วยกำหนดจุดยืนในเรื่องต่าง ๆ และช่วยประเมินการปฏิบัติของเราและบุคคลอื่น

๒. ทำหน้าที่เป็นแบบแผนสำหรับการตัดสินใจ และแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ทำให้เขาเลือกทางใดทางหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาเช่น การตัดสินใจปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต แทนที่จะเลือกในทางช่วยพวกพ้อง หรือปฏิบัติในทางไม่สุจริต

๓. ทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจหรือผลักดันของบุคคล

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระนิยม ชูตินุโร^{๓๔} ได้ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน และเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน ๗ คน ครูผู้สอนจำนวน ๒๐๘ คน และผู้ปกครองจำนวน ๓๐๔ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าเอฟ และค่าความแตกต่างเป็นรายคู่โดยวิธีของ Scheffe ผลการวิจัยพบว่า

๑. บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากระวังลำดับดังนี้ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความเสียสละ ด้านความมีวินัย และด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง

๒. การเปรียบเทียบบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร พบว่า

^{๓๔} พระนิยม ชูตินุโร, “ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนากรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๒๓, หน้า ๑.

๑) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง ด้านความมีวินัย ด้านความซื่อสัตย์แตกต่างกัน ในด้านความเสียสละ ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๒) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

พระครูวิจิตรธรรมมาวุธ (สุเทพ บุญผลึก)^{๓๕} ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระบี่ วัดอุปประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน ๒๒๑ คน จาก ๒๒๑ โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ได้รับแบบสอบถามกลับคืน ๒๐๓ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๘๙.๕๑ ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา มีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วยถึงเห็นด้วยอย่างยิ่งทั้ง ๔ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านการเป็นตัวแทนทางจริยธรรม ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ส่วนมากจะมีกิจวัตรที่สำรวมทำให้เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น ๒) ด้านการเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ควรจัดค่ายพุทธบุตรให้แก่เด็กนักเรียนในวันเสาร์-อาทิตย์ หรือภาคฤดูร้อนที่วัดปลูกฝังศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและประเพณีชาวพุทธ ๓) ด้านการเป็นผู้เตือนสติและปลูกฝังคุณธรรม ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ควรติดตามสภาพของสังคมและนำข้อบกพร่องทางจริยธรรมมาอบรมนักเรียนให้ตระหนักในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๔) ด้านการเป็นผู้สร้างจิตสำนึกต่อสังคมและพัฒนาจิตวิญญาณ ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ควรจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี เช่น วันวิสาขบูชา วันสงกรานต์

^{๓๕} พระครูวิจิตรธรรมมาวุธ (สุเทพ บุญผลึก). “ความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๕๘, บทคัดย่อ.

ธวัชชัย เชื้อเกตุ^{๓๖} ได้ทำ การศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรของวัดปัญญานันทาราม” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรของวัดปัญญานันทาราม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม ซึ่งผลการศึกษาพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความคาดหวังว่า จะได้ทำหน้าที่ชาวพุทธที่ดี ได้เป็นคนดี ได้ปฏิบัติธรรม ได้มีระเบียบวินัย ได้ทำความดี ได้เข้าใจศาสนามากขึ้น และได้สัมผัสธรรมชาติ และในส่วนของเนื้อหาทางด้านวิชาการ พบว่า มีความเหมาะสมกับการฝึกอบรมให้กับนักเรียน เป็นบุตรที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และเป็นสาวกที่ดีของศาสนา ด้านสถานที่พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า สถานที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ มีส่วนช่วยให้การฝึกอบรมเป็นไปด้วยดี และด้านวิธีการพบว่า เป็นวิธีการที่ดีสามารถฝึกอบรมให้นักเรียนเข้าใจในกิจกรรมและเนื้อหาสาระเป็นอย่างดี เช่น พิธีสู่ความเป็นพุทธบุตร ด้านวิทยากรพบว่าวิทยากรแต่ละท่านมีความรู้ความสามารถมีการเตรียมข้อมูลมาเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดและให้ความรู้ตามเนื้อหาสาระของหลักสูตรได้เป็นอย่างดี มีเทคนิคในการฝึกอบรมทำให้ผู้รับการฝึกอบรมไม่เบื่อ ด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรพบว่า เนื้อหาและกิจกรรมฝึกอบรมเน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความกตัญญู เนื้อหาทางวิชาการและกิจกรรมฝึกอบรมเน้นให้มีระเบียบวินัยและสามารถนำกิจกรรมและเนื้อหาวิชาการไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ มีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ด้านเวลาพบว่า ระยะเวลา ๒ คืน ๓ วัน มีความเหมาะสมกับการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรและตารางการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม ด้านบริการพบว่า พระพี่เลี้ยงและพระสงฆ์รวมทั้งเจ้าหน้าที่ได้ดูแลเอาใจใส่นักเรียนเป็นอย่างดี

ถนอมศักดิ์ สุภักดิ์^{๓๗} ได้การศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระธรรมวิทยากรต่อการปลูกฝัง และพัฒนาคุณธรรมเยาวชน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการปฏิบัติงานและปัญหาอุปสรรคของพระธรรมวิทยากร ที่ออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และวิทยาเขตทั้ง ๓ แห่ง และศึกษาความคิดเห็นของพระธรรมวิทยากรต่อบทบาทการเป็นผู้ปลูกฝัง และพัฒนาคุณธรรมในเยาวชน และ ศึกษาความต้องการการสนับสนุนของพระธรรม

^{๓๖} ธวัชชัย เชื้อเกตุ. “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๒, บทคัดย่อ.

^{๓๗} ถนอมศักดิ์ สุภักดิ์, “บทบาทของพระธรรมวิทยากรต่อการปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมเยาวชน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๖, หน้า ๑.

วิทยากรในการปฏิบัติหน้าที่ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ พระธรรมวิทยากร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมวิทยากรส่วนมากมีอายุระหว่าง ๒๐-๒๔ ปี บวชมาแล้ว ๕-๖ ปี สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก ส่วนมากไม่ได้เปรียญธรรม กำลังศึกษาอยู่ในชั้นศาสนศาสตร์ปีที่ ๔ ส่วนมากสอนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีประสบการณ์การสอนในฐานะเป็นพระธรรมวิทยากรต่ำกว่า ๑ ปี และส่วนมากเคยเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการสอน ด้านลักษณะการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร โดยภาพรวมพบว่า ลักษณะการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากรทุกด้าน มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง โดยพระธรรมวิทยากรส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมไปปฏิบัติที่บ้านมากที่สุด รองลงมาพระธรรมวิทยากรได้นำสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมาประยุกต์ให้เข้ากับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ด้านปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร โดยภาพรวมพบว่า พระธรรมวิทยากรประสบปัญหาและอุปสรรคทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยประสบปัญหาและอุปสรรค ด้านไม่ได้รับการยอมรับจากนักเรียนและผู้ปกครองมากที่สุด รองลงมาด้านไม่ได้รับการยอมรับจากสถานศึกษา (ผู้บริหาร) ด้านความคิดเห็นต่อบทบาทด้านต่าง ๆ โดยภาพรวมพบว่า พระธรรมวิทยากรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาททั้ง ๔ ด้าน อยู่ในระดับสูง โดยเห็นด้วยกับบทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรม คือ การส่งเสริมให้เยาวชนมีความกตัญญูต่อเวทิต่อบุพการีและผู้มีพระคุณมากที่สุด รองลงมาเห็นด้วยกับบทบาทด้านการพัฒนาคุณธรรม คือ พระธรรมวิทยากรควรประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างต่อเยาวชนด้านความต้องการสนับสนุน โดยภาพรวมพบว่า พระธรรมวิทยากรมีความต้องการสนับสนุนทุกด้าน อยู่ในระดับมาก โดยพระธรรมวิทยากรต้องการให้เพิ่มงบประมาณอุดหนุนในการปฏิบัติหน้าที่ในถิ่นทุรกันดารมากที่สุด รองลงมาต้องการให้จัดวิทยากรที่มีประสบการณ์และความชำนาญด้านการสอนมาให้การฝึกอบรม

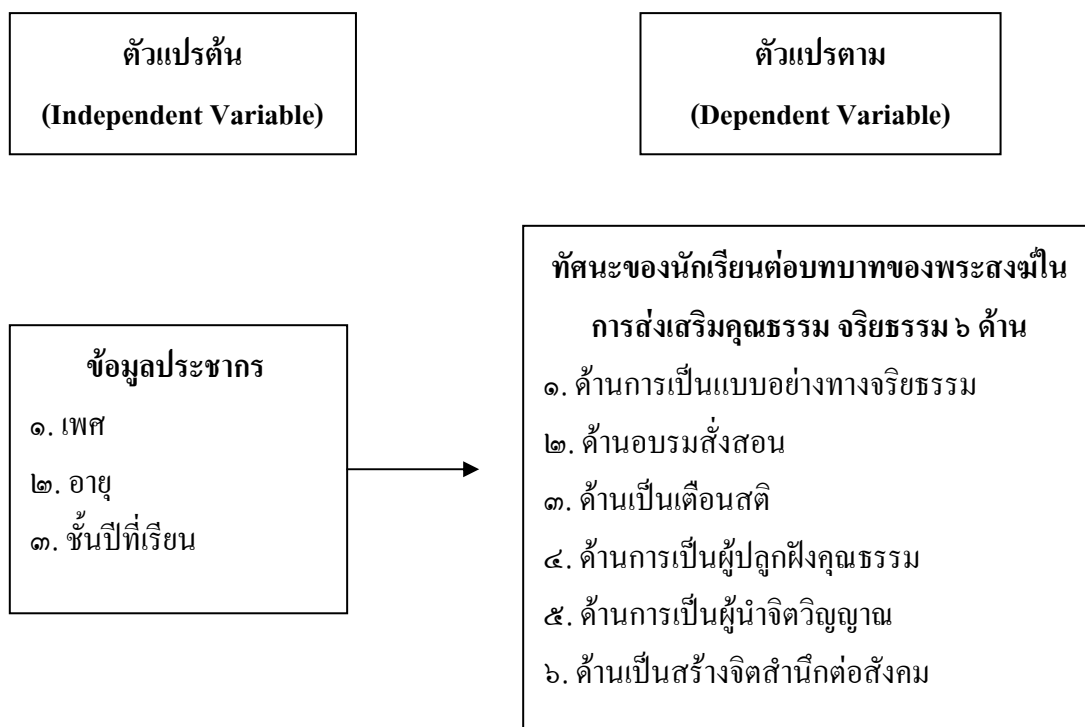
พระมหาบุญมี โทท่า^{๒๕} ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน ๒) ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยทางจิตวิทยา ๓) ศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นตัวแทนของพระสงฆ์ที่เป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน ๒๖๐ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการ

^{๒๕} พระมหาบุญมี โทท่า, “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๕๑, หน้า ๑.

วิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสถิติที (t-test) ค่าเอฟ (F-test) โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป ผลการวิจัยพบว่า ๑) บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมของเยาวชนทุกด้านอยู่ในระดับมาก ยกเว้นบทบาทด้านการสนับสนุนกิจกรรม ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง ๒) ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า พระสงฆ์มีอายุ พรรษา และประสบการณ์สอนต่างกัน มีบทบาทต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนไม่แตกต่างกัน พระสงฆ์มีวุฒิการศึกษาทางโลก วุฒิกีการศึกษาทางธรรม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม เจตคติต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ทักษะการสอน และการรับรู้การสนับสนุนของโรงเรียนของพระสงฆ์ต่างกัน มีบทบาทต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนต่างกัน ๓) ปัญหาและแนวทางแก้ไขด้านการอบรมสั่งสอน พบว่า ขาดสื่อการสอน แนวทางแก้ไข พระสงฆ์ต้องเรียนรู้ที่จะผลิตสื่อการสอนและจัดหาไปใช้เอง ด้านการจัดกิจกรรมพบว่า ขาดงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรม แนวทางแก้ไข หน่วยงานที่รับผิดชอบควรจัดสรรงบประมาณ ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นงบประมาณ ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นงบสำหรับการจัดกิจกรรม ด้านการให้คำปรึกษาพบว่า ไม่มีความรู้ความเข้าใจในด้านจิตวิทยาในการแนะนำ แนวทางแก้ไข ควรมีการให้ความรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาการแนะนำ ส่วนด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี พบว่า พระสงฆ์บางรูปยังมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม แนวทางแก้ไข ควรมีการตรวจสอบและประเมินพฤติกรรมของครูพระอย่างสม่ำเสมอ

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การพัฒนาประเทศชาตินั้นต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาคนให้พร้อม ก่อนจะพัฒนาด้านเทคโนโลยี และการพัฒนานั้นจะต้องควบคู่กับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเด็กนักเรียน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรต่างๆ เป็นฟันเฟืองของกลไกการพัฒนาสู่ยุคการสื่อสารไร้พรมแดน การพัฒนาคนเพียงอย่างเดียว นั้น ถือว่าเป็นพัฒนาด้านเดียว ต้องพัฒนาทางด้านร่างกายและจิตใจควบคู่กันไปกับการพัฒนาคน ปัญหาอาชญากรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพราะสาเหตุหนึ่งมาจากการมุ่งเน้นการพัฒนาคน เพื่อสร้างฐานเศรษฐกิจของประเทศชาติให้มั่นคง แต่เราลืมนึกไปว่า คนกำลังถอยห่างจากการพัฒนาด้านจิตใจ ทางด้านจิตใจควรได้รับการอบรมสั่งสอนด้วยธรรมะ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็ก ๆ ถือว่าเป็นพัฒนาที่ยั่งยืน จึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย